

**EKONOMİK KRİZLERİN
TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ve
REKABET GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ**

Selahattin UYGUN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bülent ALTAY

Eylül 2011

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKONOMİK KRİZLERİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ve
REKABET GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

Hazırlayan

Selahattin UYGUN

Danışman

Yard. Doç. Dr. Bülent ALTAY

AFYONKARAHİSAR 2011

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ekonomik Krizlerin Türkiye’nin Dış Ticareti ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29.09.2011

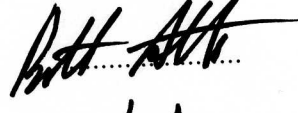

Selahattin UYGUN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Bülent ALTAY
Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Veysel AĞCA
: Yrd.Doç.Dr. Ahmet İNKAYA

İmza

İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Selahattin UYGUN'un "**Ekonomik Krizlerin Türkiye'nin Dış Ticareti Ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi**" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 29.09.2011 tarihinde, saat 11:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

EKONOMİK KRİZLERİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ve REKABET GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

Selahattin UYGUN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Eylül 2011

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Bülent ALTAY

Bu çalışmanın amacı; ekonomik krizlerin Türkiye’nin dış ticaretini ve rekabet gücünü nasıl etkilediğini ortaya koymasıdır. Krizler, dış ticaret ve rekabet gücü arasındaki ilişkiyi incelemeyen önce ekonomik kriz, dış ticaret ve rekabet gücü tanımlanmış, ekonomik krizlerin sebepleri, türleri ve nasıl ölçüldüğü üzerinde durulmuş, dış ticaretin tarihsel gelişimi incelenmiş ve rekabet gücünün nasıl ölçüldüğü açıklanmıştır. Daha sonra krizlerin dış ticareti ne yönde etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise kriz ve rekabet gücü incelenmiş ve krizlerin Türkiye’nin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Dış Ticaret, Rekabet, Türkiye.

ABSTRACT

**THE EFFECT OF ECONOMIC CRISIS ON TURKEY'S FOREIGN TRADE AND
COMPETITIVENESS**

Selahattin UYGUN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

SEPTEMBER 2011

Advisor: Asist. Prof. Dr. Bülent ALTAY

The aim of this study is to investigate the influence of economic crises on foreign trade and competitiveness of Turkey. Before examining the relationship between foreign trade and competitiveness, the terms of economic crisis, foreign trade and competitiveness are defined. Besides, reasons, types and measurements of economic crises; historical process of foreign trade and measurement of competitiveness are also emphasized. Then, it is tried to explain in which way crises effect foreign trade. In the final part, crisis and competitiveness is examined and it is revealed that crises effect Turkey's competitiveness negatively.

Key Words: Economic Crisis, Foreign Trade, Competitiveness, Turkey

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın tamamlanmasında değerli görüş ve yardımlarını esirgemeyen, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca destek çıkan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Bülent Altay'a ve eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Selahattin UYGUN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ ve ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ, DIŞ TİCARET VE REKABET GÜCÜ

1. EKONOMİK KRİZLER VE KRİZ SÜREÇLER.....	3
1.1. KRİZ KAVRAMI.....	4
1.2. EKONOMİK KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGEŞERİ	5
1.3. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ.....	7
1.4. EKONOMİK KRİZ TÜRLERİ	9
1.5. EKONOMİK KRİZ SÜREÇLERİ	10
1.5.1. 1929 Büyük Dünya Krizi (Büyük Buhan).....	11
1.5.2. 1970'lerde Bretton Woods Sisteminin Çökmesi ve Petrol Şoku.....	12
1.5.3. 1980'lerin Krizleri ve 1994'e Kadar Olan Süreç	13
1.5.4. 1994 Nisan Krizi.....	14
1.5.5. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri.....	15

1.5.6. Dünya Mortgage (Konut Sistemi) Krizi	17
1.6. EKONOMİK KRİZLERİ ÖNLEMeye YÖNELİK POLİTİKALAR.....	18
2. DIŞ TİCARET	19
2.1. DIŞ TİCARET KAVRAMI.....	20
2.2. DIŞ TİCARET TEORİSİNİN DOĞUŞU	20
2.2.1. Merkantilizm ve Klasik Liberalizme Kadar Olan Süreç.....	20
2.2.2. Klasik İktisat ve Dış Ticaret	23
2.2.3. Serbest Dış Ticaret Teorisine Tepki.....	27
2.2.4. Neo-Klasik İktisat ve Dış Ticaret	28
2.2.5. Yeni Dış Ticaret Teorileri	29
2.2.5.1. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	30
2.2.5.2. Teknoloji Açığı Teorisi	30
2.2.5.3. Ürün Dönemleri Teorisi.....	31
2.2.5.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	32
2.2.5.5. Ölçek ekonomileri Teorisi	32
2.2.5.6. Monopolcü Rekabet Teorisi	33
3. REKABET GÜCÜ	35
3.1. REKABET GÜCÜNÜ BELİRLEYEN FAKTÖRLER	37
3.2. REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ.....	38
3.2.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	39
3.2.2. Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi (IMD) Endeksi.....	40
3.2.3. Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Yönüyle Ölçülmesi	40
3.2.4. Dış Ticaret Hadleri.....	40
3.3. REKABET POLİTİKASI VE AMACI	41

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KRİZ DÖNEMLERİNDE DIŞ TİCARETİNİN VE REKABETİNİN İNCELENMESİ

1. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET ANALİZİ.....	43
2. KRİZLERİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ- 2001 VE 2008 KRİZLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	45
2.1. 2001 KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASI EKONOMİNİN GENEL DURUMU.....	45
2.2. 2008 EKONOMİK KRİZİ SONRASI EKONOMİNİN GENEL DURUMU.....	47
3. 2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE GÖRÜLEN DEĞİŞMELER.....	49
4. TÜRKİYE’NİN REKABET GÜCÜNÜN İNCELENMESİ	58
5. KRİZ VE REKABET.....	61
5.1. KRİZ VE REKABET POLİTİKASI	62
5.2. KRİZ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DEKİ REKABET POLİTİKASI.....	64
5.3. REKABET ENDEKSİ’NE GÖRE TÜRKİYE’NİN DURUMU	66
SONUÇ	73
KAYNAKÇA.....	75

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1: Mutlak Üstünlük Teorisi	25
Tablo 1.2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	26
Tablo 2.1: Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi (1993-2002, milyar dolar %)	51
Tablo 2.2: Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi (2003-2010, milyar dolar %)	52
Tablo 2.3: Krizde En Fazla Düşüşün Olduğu İhracat Fasılları (bin \$).....	55
Tablo 2.4: Krizde En Fazla Düşüşün Olduğu İthalat Fasılları (bin \$).....	56
Tablo 2.5: Gelişim Rekabet İndeksi Bileşenleri (Teknoloji İndeksi, Kamu Kurumları İndeksi, Makroekonomik Çevre İndeksi).....	67
Tablo 2.6: Dünya Ekonomik Forumu Rekabet Endeksi 1996-2001.....	72

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1.1: Ekonomik Kriz Türleri	9
Grafik 2.1: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri.....	44
Grafik 2.2: Türkiye’de Dönemler İtibariyle GSYİH Büyüme Oranı (%).....	48
Grafik 2.3: Türkiye İçin 2000-2009 Yılları Arası İşsizlik Oranı (%)	49
Grafik 2.4: Avrupa Birliği GSYİH’sında Meydana Gelen Değişme (Sabit fiyatlarla).....	54
Grafik 2.5: Aylara Göre Türkiye’nin İhracatı (milyon \$)	54
Grafik 2.6: Aylara Göre Türkiye’nin İthalatı (milyon \$)	57
Grafik 2.7: Türkiye’de Cari Açığın Aylık Gelişimi.....	57
Grafik 2.8: Gelişim Rekabet İndeksi.....	68
Grafik 2.9: Teknoloji Rekabet İndeksi	69

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKÜ	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
FED	: The Federal Reserve (Amerikan Merkez Bankası)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMD	: World Competitiveness Center (Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi)
IMF	: International Monetary Found (Uluslararası Para Fonu)
OPEC	: Organization of The Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WEF	: World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu)

GİRİŞ

Ekonomik krizler ülke ekonomileri açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Küresel çapta veya ülke bazında çıkan ekonomik krizler, makro açıdan ülke ekonomilerini, mikro açıdan ise firmaları sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Ekonomistler krizlerle ilgili ciddi çalışmalar yapmışlar ve çeşitli modeller ortaya koymuşlardır. Her ne kadar çeşitli çalışmalar yapılsa da krizi önceden tahmin etmek ve analiz edip önlem alabilmek çok zordur.

Ekonomik krizler, arz fazlalığı veya talep daralmasından dolayı ortaya çıkabilir. Üretim, istihdam, fiyatlar genel seviyesindeki ani konjonktürel dalgalanmalar depresyon, hiperenflasyon ve işsizlik gibi krizlere neden olabilir. Ekonomik nedenler yanında doğal nedenler de krize neden olabilir, bunlara örnek olarak deprem, sel gibi doğal afetler örnek verilebilir.

1980'li yıllardan itibaren küreselleşme olgusu hız kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal serbestleşme ve dışa açılma çabaları sonucunda uluslararası sermaye akımları gelişmiş ülkelere yoğun bir akım sağlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin finansal yapıları bu gelişmelere uygun olmadığı için ya da ani değişimlere ayak uyduramadıkları için krizler yaşanmıştır. Türkiye'de 90'lı yıllardan itibaren finansal serbestleşme hareketi ile birlikte olumsuz mali gelişmelerden etkilenmiş ve krizlerle karşılaşmıştır. Kriz öncesinde yüksek miktarda bulunan kısa süreli sermayelerin kriz döneminde ülke dışına çıkmasıyla birlikte ülke ekonomisinde küçülmeler yaşanmıştır.

Krizler ülke dış ticaretini ve rekabet edebilirlik gücünü etkilemektedir. Ülke parasının yabancı paralar karşısındaki değeri, firmaların dış ticaret eğilimleri kriz dönemlerinde değişiklik göstermektedir.

Küreselleşmenin de etkisiyle dış ticaretin önemi son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Dış ticarete söz sahibi olan ülkelerin refah düzeyleri ve ulusal geliri diğer ülkelere göre pozitif farklılıklar göstermektedir. Dış ticaretin önemli hale gelmesi beraberinde rekabet kavramının önemini de ortaya koymaktadır. Gerek ülkelerin diğer ülkelerle girdiği rekabet ortamı, gerek firmaların iç pazarda ve dış pazarda girdiği rekabet ortamı önemini günden güne arttırmaktadır. Günümüz küreselleşen

dünyasında bir ülkenin veya firmanın diğer ülkeler ve firmalarla etkileşim içine girmemesi imkânsız durumdadır.

Türkiye de 1980’li yıllarda dışa dönük politikaları uygulamaya başlamıştır. Dış ticaretin serbestleşmesiyle birlikte dış ticaret hacminde önemli bir artış göze çarpmaktadır.

Çalışmamızın amacı, Türkiye’deki ekonomik kriz dönemlerini inceleyerek, kriz dönemlerinde dış ticarete meydana gelen değişimleri incelemek ve rekabet gücünün ne yönde etkilendiğine bakmaktır.

Çalışmamızın ilk bölümünde, teorik olarak ekonomik kriz, dış ticaret ve rekabet kavramları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu kavramların Türkiye üzerine incelemesi yapılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, yaşanan ekonomik krizlerin Türkiye’nin dış ticareti üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğu veriler yardımıyla incelenmiş ve kriz rekabet ilişkisi ele alınmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde ise kriz, dış ticaret, rekabet olgularının arasında bağ olup olmadığı, ne derece birbirlerini etkiledikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ, DIŞ TİCARET VE REKABET GÜCÜ

1. EKONOMİK KRİZLER VE KRİZ SÜREÇLERİ

Türkiye ekonomisi, geçmiş yıllar içerisinde birçok kriz sürecine tanık olmuştur. Bu krizler, hem Türkiye ekonomisinin yapısal özelliğinden kaynaklanmakta yani kendi içerisinde oluşmuş, hem de dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu da Türkiye ekonomisinin olumsuz dış etkilere karşı açık ve korunmasız bir ekonomi olduğunu ortaya koymaktadır.

1.1. KRİZ KAVRAMI

Ekonomik kriz, ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması demektir (Aktan ve Şen, 2002: 3). Bir başka tanımlamaya göre söz konusu kavram, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir (Delice, 2003: 57). Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için krizin temel unsurlarının bilinmesinde yarar vardır. Krizler ani ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan, devleti ve firmaları olumsuz yönde etkileyen olaylardır. Kısa veya uzun vadeli olabilirler, krizin süresini belirleyen etken firmaların krize karşı aldığı önlemlere bağlı olabilir. Bir sektörde oluşan kriz ilişki içinde olan diğer sektörlerde de yayılabilir, buradan da krizlerin bulaşıcı özellik taşıması anlamı ortaya çıkmaktadır (Aktan ve Şen, 2002: 2).

Ekonomik krizler değişik şekillerde ortaya çıkabilirler. Tüketici talebinde ve firmaların yatırımlarındaki büyük düşüş, yüksek oranlı işsizlik ve dolayısıyla yaşam standartlarının düşmesi biçiminde ortaya çıkabilir. Bu tür ekonomik krizlere genellikle finansal piyasalardaki belirsizlikler ve hisse senedi fiyatlarındaki düşüşler ve yerli paranın yabancı paralara göre değerindeki düşüşler eşlik eder. Bazen krizler

doğrudan doğruya finansal sektörden kaynaklanabilir. Yani krizler reel kesimden başlayıp finans kesimini vurabileceği gibi tam tersi de olabilir (Eğilmez, 2009: 48).

Krizler daha çok sanayileşmiş ülkelerde rastlanan dalgalanmalardır. Piyasanın zaman zaman fazla iyimserlik havasında hızla gelişmesi; yatırımların, istihdamın olağanüstü genişlik kazanması, gelirlerin çoğalması, para hacminin ve tedavül süratinin artması ile beraber hammadde ve mamul fiyatlarının yükselmesi, üretim artışının belli başlı göstergeleridir.

Ancak büyük ümitlerle yaratılmış stoklar eritilmeyince şiddetli bir buhran ve arkasından gelen durgunlukla birlikte yatırımlar kısılmakta, istihdam daralması ile gelirler alçalmakta, talep edilmeyen stokların fiyatı düşmektedir. Aradan bir zaman geçtikten sonra piyasanın kendi kendini toparlaması ve canlanması hareketinin başlaması düşük seviyedeki faaliyet temposunun tekrar yükselmesiyle çevrilebilir (Ergenç, 2009: 11).

Ekonomik kriz kavramını bazı örneklerle açıklamaya çalışabiliriz. Enflasyon, gerek devlet gerekse firmalar açısından bir sorundur ancak kriz değildir. Hiperenflasyon ise bir krizdir. Çünkü hiperenflasyon, fiyatlar genel seviyesinin aniden ve beklenmedik bir biçimde hızla artmasıdır (Aktan ve Şen, 2002: 2). Ekonomik krizlerin temel unsurlarından birisinin de aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkması ve firmaları ve devleti olumsuz etkilemesidir. Örneğin, Türkiye'nin bir dönem, içinde bulunduğu kronik enflasyon ortamını kriz olarak adlandırmak doğru değildir. Buna karşın 1980'li yıllarda birçok Latin Amerika ülkesinde, 1990'lı yıllarda ise sosyalizmin yıkılması ile birlikte piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde aniden ortaya çıkan hiperenflasyon gerçek anlamda bir kriz olarak adlandırılabilir. Tarihsel açıdan ilk büyük hiperenflasyon XVI. yüzyılda Avrupa'da görülmüştür. Amerika kıtasının keşfedilmesinden sonra çok büyük miktarlarda değerli maden Avrupa'ya taşınmış ve taşınan altın ve gümüşün artması neticesinde Avrupa'da hiperenflasyon olgusu yaşanmıştır. Bu ilk krizin ardından dünyada zaman içerisinde çeşitli ülkelerde konjonktür hareketleri izlendiğinde fiyatlar genel seviyesinde ani sıçramalar ortaya çıktığı görülebilir. Fiyatlar genel seviyesi, üretim, yatırım, istihdam vs. deki iniş çıkış hareketleri iktisat biliminde konjonktürel dalgalanmalar olarak adlandırılır. Konjonktürün değişik dönemlerinde

ortaya çıkan enflasyon, deflasyon, stagflasyon, resesyon gibi gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğru değildir (Aktan ve Şen 2002: 3).

Fiyatlar genel seviyesinde azalma eğilimi olarak tanımlanan deflasyon kriz değildir. Ancak konjonktür içerisinde beklenmedik bir biçimde fiyatlardaki ani düşme dönemi olarak adlandırılan depresyon bir krizdir. Örneğin, dünyada 1929-1933 yılları arasında yaşanan ilk büyük depresyon (ekonomik buhran) gerçek anlamda bir ekonomik krizdi. Enflasyon ve deflasyon nasıl tek başına kriz olarak adlandırılmayacaksa aynı şekilde devalüasyon ve revalüasyon kavramları da kriz olarak adlandırılmaz. Sabit kur rejiminde ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesi (devalüasyon) işleminin kriz olarak adlandırılması için, bu işlemin beklenmedik bir anda ve yüksek bir parite ayarlaması ile gerçekleştirilmesi gerekir. Yoksa, hükümetlerin yavaş yavaş ve ılımlı oranlarda başvurmak zorunda kaldıkları devalüasyon işlemini kriz olarak adlandırmamak gerekmektedir (Aktan ve Şen, 2002: 3).

1.2. EKONOMİK KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ

Ekonomik krizlere karşı alınabilecek tedbirler ve krizden en az hasarla etkilenmek için izlenebilecek bazı gösterteler vardır. Ancak bu göstergelere rağmen krizi önceden tahmin etmek ve krizi yapısal olarak analiz edip önlem alabilmek çok zordur. Ekonomik krizlerin öncü göstergeleri şunlardır:

- Zayıf makro ekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları
- Beklenen enflasyon oranındaki artış
- Faiz oranındaki yükseliş
- Özellikle finansal piyasalardaki belirsizliğin artması ve fiyat hareketlerinin artış kazanması
- Bankacılık sektöründeki panik
- Menkul kıymetler borsasındaki ani düşüşler
- Para ikamesinin hızlanması

- Finansal altyapının yetersizliği
- Ahlaki risk ve asimetrik enformasyon olgusu
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası kurulların hatalı his ve önerileri (Ergenç, 2009: 11-12).

İktisatçılar yirminci yüzyılın başından beri ekonomik krizlerle ilgili ciddi çalışmalar yapmışlar ve çeşitli modeller ortaya koymuşlardır (Ergenç, 2009: 12). Finansal krizlerin yaygınlaşması ile birlikte kriz erken uyarı sistemlerine yönelik çalışmaların sayısı artmıştır. Çalışmalarda esas olarak, yaşanması muhtemel finansal krizler için işaret oluşturacak bir sistem geliştirilmesi hedeflenmektedir (Aydın ve Kara, 2008: 6). Literatürde öne çıkan erken uyarı göstergeleri hakkında hayli çeşitlilik vardır. Kriz erken uyarı sistemlerine yönelik yapılan çalışmalara göz atmakta yarar vardır.

Kaminsky, Lizandro ve Reinhart (1997), 1970-1995 yılları arasında aylık verilerle 20 ülkedeki 79 krizi incelemişlerdir. Modelde uluslararası rezervler, ithalat, ihracat, dış ticaret hadleri, reel döviz kurunun normal trendinden sapması, iç ve dış reel faiz oranları arasındaki fark, reel M1 talebi ile mevcut M1 değeri arasındaki fark, M2 çarpanı, iç kredilerin GSYİH'ya oranı, reel mevduat faiz oranı, kredi/mevduat oranı, banka mevduatları, M2'nin brüt uluslararası rezervlere oranı, üretim endeksi ve sermaye piyasaları endeksi olmak üzere 15 gösterge seçilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ihracat, reel döviz kuru oranı, genel para/uluslararası rezervler, çıktı fiyatları gibi değişkenler kullanılmasıyla elde edilen sinyaller sonucu krizler tahmin edilebilmektedir.

Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1997)'e göre bozuk bir makroekonomik ortamın bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasıyla ilişkili olduğu güçlü kanıtlar ile ortaya konmuştur. Özellikle yüksek reel faiz oranları, yüksek enflasyon, düşük GSYİH büyüme, belirgin sistematik sorunları oluşturmaktadır. Ayrıca hükümetlerin bankalara yapmış oldukları müdahaleler ve kurtarma amaçlı uygulanan gevşek para politikaları bankacılık krizlerine sebep olmaktadır. Bankaların ilerde tekrar kurtarılacağı beklentisi etkin risk yönetimini azaltmakta ve enflasyon, döviz kuru ilişkisi dikkate alındığında paraya karşı spekülasyon atak oluşturulabilmektedir.

Goldstein' in "Strategic Complementaries and The Twin Crises" adlı çalışmasını incelediğimizde, yükselen piyasalardaki ikiz kriz deneyimini iki temele dayandırmaktadır. İlk olarak hükümetler, döviz kuru rejimini sabit tutmakta ya da döviz kuru bandını dar belirlemekte ve bu da spekülâtif ataklara karşı yükümlülükleri ve yerli varlıkları arasındaki uyumsuzluk döviz kuru riskini ortaya çıkarmaktadır.

1980'li yıllarda Latin Amerika ülkelerindeki, 1990'lı yıllarda Meksika ve Güney Doğu Asya'da ve ayrıca Türkiye'deki krizlere bakılarak finansal serbestleşmenin finansal krizler üzerindeki etkisi incelendiğinde, Türkiye'de Şubat 2001 tarihinde meydana gelen krizin, dışa açık bir ekonomide döviz kuru çapasına dayanan para programlarının, makroekonomik dengesizliklerin olduğu, denetim ve gözetim mekanizmalarının etkili olarak işlemediği, kırılğan bir yapıya sahip bankacılık sisteminin bulunduğu durumda kolaylıkla döviz ve finansal krize yol açabileceğini göstermişlerdir.

Özatat ve Sak, Türkiye'de yaşanan 2000-2001 krizlerinin arkasında yatan nedenlerin kırılğan bankacılık sektörü ve zayıf makroekonomik yapı olduğu sonucuna varmışlardır (Aydın ve Kara, 2008: 7).

1.3. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ

Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralmasından kaynaklanabilir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ekonomik krizler, organizasyon dışı konjonktürel nedenlerden kaynaklanabileceği gibi organizasyon içi nedenlerden de kaynaklanabilir. Ekonomik krizlerin nedeni, her zaman ekonomik nedenler olmayabilir. Örneğin, ülke düzeyinde etkili olan deprem, sel gibi doğal afetler ekonomik krize neden olabilir (Aktan ve Şen, 2001: 6).

Ekonomik süreç içerisinde üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel hareketler ve dalgalanmalar da depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere neden olabilir. Konjonktürel hareketler piyasa ekonomisinin tabii işleyişi neticesinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Bunun yanı sıra

devletin ekonomiye ani devalüasyon, vergi oranlarının arttırılması ve vergi yükünün ağırlaştırılması gibi iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi de ekonomik krizlere neden olabilir (Aktan ve Şen, 2001: 8).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, malzeme teknolojisindeki yenilikler, teknolojik buluşlarda bazı organizasyonlar için fırsat anlamına gelirken, bazı organizasyonlar için krize neden olabilir. Bilim ve teknoloji dünyasındaki gelişmelere ayak uyduramayan veya bu yönde çok geride kalan organizasyonların ayakta kalabilmeleri çok güçtür. Bilim ve teknoloji, rekabet gücünü belirleyen temel unsurlardan biridir (Aktan ve Şen, 2001: 8).

Krizlerin, organizasyonun kendi içyapısından ve yönetiminden kaynaklanan nedenleri de olabilir. Optimal büyüklükten uzaklaşmış, merkeziyetçi ve hiyerarşik bir organizasyon yapısı, etkin olmayan liderlik ve mali yönetim, organizasyonda çağdaş yönetim tekniklerinin uygulanmaması, organizasyonun kriz ortamında, krize karşı koyabilme gücünü de sınırlandırır (Aktan ve Şen, 2001: 8).

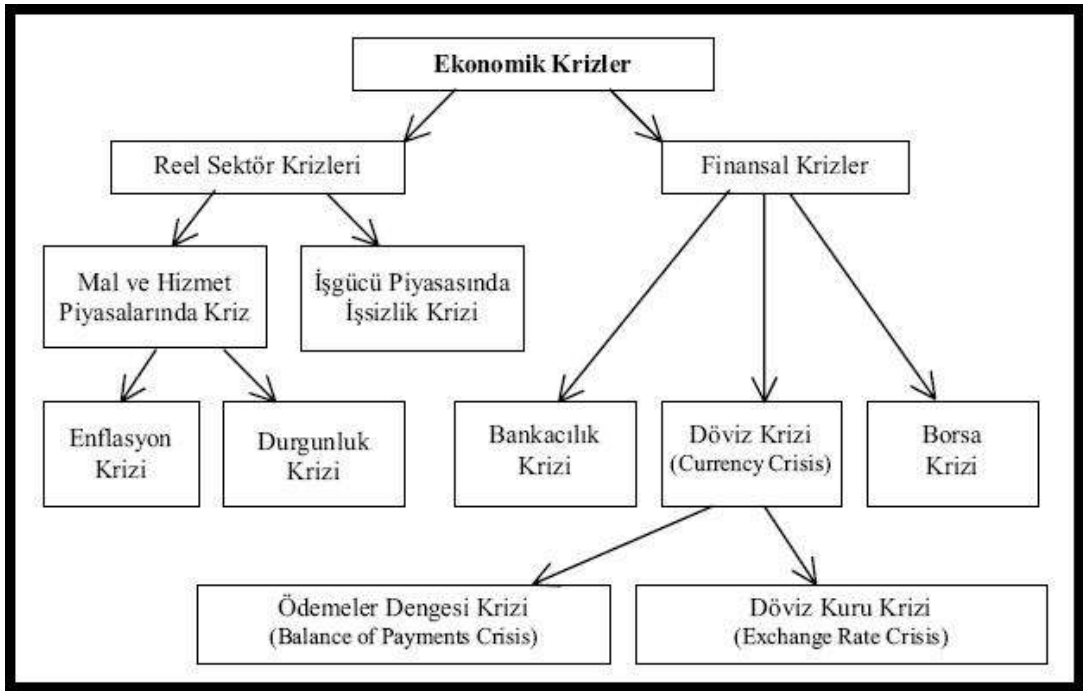
Ekonomik krizlerin bir kısmı organizasyon dışı nedenlerden kaynaklanabilir. Siyasal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik alanlardaki hızlı değişim ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bunların yanı sıra, dünyada yaşanan hızlı ekonomik değişimler daima krizlerin ortaya çıkmasına elverişli bir ortam yaratmaktadır. Özellikle küreselleşme, uluslararası ve bölgesel entegrasyonların önem kazanması, dış ticarete serbestleşme, yeni oluşan büyük pazarlar ve sosyalizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkelerdeki pazar potansiyeli gibi ekonomik değişimler, hem tehlike hem de fırsat anlamında krizlere davetiye çıkarmaktadır (Boratav, 2009: 1-14).

Günümüzde krizlerin çok sık ve çok hızlı süreçte meydana gelmesinin nedeni, krizlerin bankacılık ve finans kaynaklı olmasındandır. Çünkü ekonomilerde para piyasaları ve mali piyasalar gelişmelere anında tepki gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde piyasaların spekülatif hareketlere açık olması daha da yıpratıcı nitelik taşımaktadır (Yalman vd, 2010: 1126).

1.4. EKONOMİK KRİZ TÜRLERİ

Ekonomik krizleri iki başlık altında incelemek mümkündür. İlki mal-hizmet ve işgücü piyasasında ortaya çıkan dengesizliklerin neden olduğu reel sektör krizleridir. Diğeri ise finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmalarının neden olduğu finansal krizlerdir. Bu ayırım Grafik 1.1' de daha ayrıntılı gösterilmiştir (Kibritçioğlu, 2001: 9).

Grafik 1.1. Ekonomik Kriz Türleri

Kaynak: Kibritçioğlu (2001).

Finansal krizler döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen (batık) kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunların bileşimi olarak kabul edilebilir (Kibritçioğlu, 2001: 2).

Reel sektör krizlerine baktığımızda ise mal-hizmet ve iş gücü piyasalarındaki miktarlarda yani üretimde ve istihdamda ciddi daralmalar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyinin sürekli artışları ise bilindiği üzere enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Eğer bu artışlar bir

sınırın üstündeyse enflasyon krizi olarak tanımlanabilir (Sarı ve Seçilmiş, 2010: 193).

Döviz krizlerinin belirleyicileri şu beş grup altında toplanabilir;

- 1) Zayıf makro ekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları
- 2) Finansal altyapının yetersizliği
- 3) Ahlaki risk ve asimetrik enformasyon olgusu
- 4) Piyasadaki kreditorlerin ve uluslar arası finans kuruluşlarının hatalı his ve önsüzleri
- 5) Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler.

Hemen her döviz krizi öncesinde, bu beş grupta yer alan etkenlerin bir veya bir kaçı, bir ulusal paraya karşı ekonomik ajanlarca spekülatif saldırı başlatılmasına yol açmaktadır. Daha sonra da yerli paradan dövize doğru kaçışla birlikte mevcut döviz kuru üzerinde kendini gösteren bu baskı, ilgili ülkenin iktisat politikası kararı alıcıları tarafından ya Merkez Bankası rezervlerinde ciddi bir erime göze alınarak, ya büyük bir devalüasyonla, ya yurtiçi faizler önemli ölçüde yükseltilerek, ya da bu üç politikanın iki veya üçünün uygun bir bileşimi tercih edilerek karşılanmaktadır. Sıkı para politikalarının, döviz kurlarının bir para ya da para sepetine bağlı döviz kuru politikalarının uygulandığı ekonomilerin sıklıkla karşılaştığı bir ekonomik kriz türüdür (Kibritçioğlu, 2001: 2).

Bankacılık krizleri olarak adlandırılan krizler ise ticari bankalar çeşitli nedenlerle ya önemli derecede mevduat çıkışı ile karşı karşıya kalırlar ya da piyasa enstrümanlarını fonlama kabiliyetlerini kaybederler. Bu durum bankaların ciddi likidite problemi ya da borçlarını ödeyememe durumu ile krize girmesine neden olur (Karacan, 1996: 128).

1.5. KRİZ SÜREÇLERİ

Küreselleşmenin hız kazandığı 1980'li yılların sonunda, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal serbestleşme ve dışa açılma çabaları, uluslararası

sermaye akımlarının gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere akmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve finansal yapıları bu gelişmelere uygun olmadığı için ya da ani ve olağanüstü finansal gelişmelere ayak uyduramadıkları için ekonomik krizler yaşanmıştır. Türkiye de finansal serbestleşmenin yaşandığı 1990'lı yıllardan itibaren bölgesel ve ulusal çapta olumsuz mali gelişmeler kapsamında finansal krizlerle karşılaşmıştır. Bu krizlerin temel özellikleri, kriz öncesinde yüksek miktarda kısa süreli sermaye olması ve krizin yaşandığı zamanda bu büyük miktardaki sermayenin ülke dışına çıkması ile ekonominin küçülmesidir (Yalman vd, 2010: 1124) .

1.5.1. 1929 Büyük Dünya Krizi (Büyük Buhran)

Birinci Dünya Savaşı'na girilirken ülkelerin çoğu altın standardı denen bir para sistemine sahipti. Kağıt para, altın karşılığı olarak basılıyor ve dolayısıyla döviz kuru da altın kuru üzerinden oluşuyordu. I. Dünya Savaşından sonra paraya şiddetli bir şekilde ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri karşılıksız para basmaya başladılar. Avrupa ülkelerinin paralarının karşılıksız kalması, enflasyonun yükselmesi, yatırımcıların yatırımlarını ABD bankalarına ve New York Borsası'na yönlendirmiştir. ABD'de biriken büyük servet büyük bir sıçramaya neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, dünya ekonomisinde kısmen etkinlik kazanmış, savaş sırasında önemli oranda altın biriktirmiştir. ABD'de biriken sermaye başta Florida'da olmak üzere gayrimenkule ve toprak alımına yönelmiştir. Ancak toprak üzerinde spekülasyonların sona ermesi ile toprak fiyatlarında düşüş yaşanmış, topraktan çıkan sermaye New York Borsası'na yönelmiştir. Hisse senetlerinin aşırı yükselmesi ve gerçeklerden kopması, Federal Rezerv Bankası'nın, spekülasyon artışını durdurmak için 1929 yılının yaz aylarında faiz oranlarını %7'den %15'e yükseltmesine neden olmuştur (Açıkgöz ve Özkan, 2009: 1). Borsada değerler aşırı bir şekilde yükselmeye başlamıştır. Hükümetler altın girişini özendirmek için altın standardını sürdürmüş ve deflasyonist politikalar izlemişlerdir. 1929 yılının Ekim ayında ABD borsasında aşağıya doğru gidiş başlamıştır. Ekonomi tarihine Kara Perşembe olarak geçen seanslarda borsa tam

anlamıyla çökmüştür. Çöküş kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve yaklaşık 10 yıl süren bir krize dönüşmüştür. Dünya ekonomisinin bu büyük bunalımdan çıkışı büyük ölçüde İngiliz İktisatçı John Maynard Keynes'in ortaya koyduğu devlet müdahaleleri yoluyla olmuştur. Keynesyen Ekonomi ya da Karma Ekonomi olarak adlandırılacak devlet müdahalelerinin formülünü ortaya koymuştur. Deflasyonist bir gelişmeden depresyona geçen dünya ülkeleri ekonomiye devlet müdahalesi yaparak ekonomilerini canlandırmayı başaramamıştır (Eğilmez, 2008: 60).

1929 Ekonomik Krizi'nin nedenlerinden en önemlileri şunlardır;

- 1) Gelir dağılımı dengesizliği
- 2) Şirketlerin mali durumları arasındaki dengesizlik
- 3) Bankaların yapılanmalarındaki bozukluk
- 4) Dış ödemeler dengesindeki bozukluk
- 5) Ekonomi yönetiminde tecrübesizlik
- 6) Para da altın standardında ısrar (Ekodialog, 1).

Büyük Dünya Depresyonunun Türkiye'ye yansımalarına baktığımızda tarım ürünlerinin fiyatları çökmüştür, dış ticaret hadleri şiddetli bir şekilde Türkiye aleyhine dönmüştür, ihracat pazarları daralmış ve dış kredi olanakları düşmüştür (Kazgan, 2008: 4).

1.5.2. 1970'lerde Bretton Woods Sisteminin Çökmesi ve Petrol Şoku

1970'lere kadar ABD, parasını altın karşılığı olarak basan tek ülkeydi. 15 Ağustos 1971'de doları altın değişim standardından çıkararak karşılığını kaldırdı ve dalgalanmaya bırakmıştır. Böylece dünya para sistemi karşılıksız kalmıştır. Daha sonra İngiltere Pound' u dalgalanmaya bıraktı, İngiltere'yi de diğer sanayileşmiş ülkeler izlemiştir. Para sisteminin karşılıksız kalması gelişmiş ülkelerin rezervlerini arttırmak amacıyla kolaylıkla para basmalarına yol açmıştır. Dolar ve öteki para birimleri bunun sonucunda değer kaybına uğramıştır. Petrol fiyatları dolara bağlı olduğundan, dolardaki bu değer kaybı petrol üreticisi ülkelerin reel anlamda önemli

kayıplarla karşılaşmasına yol açmıştır. Bunun üzerine petrol üreticisi ülkeler birliği OPEC, petrol fiyatlarını altına bağlamıştır. Böylece petrol fiyatları hızla yükselmeye başlamıştır. Petrol fiyatlarındaki hızlı yükseliş, dolar ve diğer rezerv paraların değer kayıplarıyla birleşince stagflasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Yani ekonomiler hem enflasyon hem de durgunluğu bir arada yaşamışlardır. Bu uzun süreli krizden çıkış 1980'leri bulmuştur (Eğilmez, 2008: 62-63).

1.5.3. 1980'lerin Krizleri ve 1994'e Kadar Olan Sürec

1982 yılındaki borç krizi Latin Amerika ülkelerine akan yabancı sermayenin durmasına yol açmış ve izleyen dönemde ulusal tasarrufların artması için yeni yöntemler aranmasına yol açmıştır. Krizle beraber, reel faiz hadlerinde görülen hızlı artış, 1980'li yıllardan başlayarak 1990'lı yıllara kadar süren dönem içerisinde, Latin Amerika ülkelerini, finansal sistemlerine derinlik kazandırmak ve yatırımların verimliliğini artırmak amacıyla mali reformlar yapmaya yönelmiştir. Aslında o dönemde borç batağına saplanmış ülkelerin önünde çok seçenek bulunmamaktadır. IMF'den borç alabilmek için genel adıyla, yapısal uyum denilen ve ekonominin dışa açılmasını ve finansal serbestleşmeyi hedefleyen politikaların uygulanması zorunluluğu vardı. Ayrıca Çin, Güney Kore, Malezya ve Tayland gibi itibarı yüksek birkaç Güney Doğu Asya ülkesi haricinde, uluslararası mali kurumlar geliştirmekte olan ülkelere kredi vermeyi durdurmuşlardır. Bu şartlar altında finansal reformların yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Ne var ki, finansal reformların uygulanmaya konulduğu dönemde de Latin Amerika ülkelerinin birçoğu %50 ile %200 arasında değişen enflasyon ve çok büyük bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmışlardır (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002: 6).

1980'lerin sonlarına gelindiğinde ABD de dünya konjonktüründen payını almış, New York borsası çökmüş ve yaygın banka iflaslarıyla ABD ekonomisi, 1987'den 1991'e kadar sürececek bir durgunluğa girmiştir. Aynı durum 1990'da Tokyo Borsası'nın başına da gelmiş, Japonya'da finansal kırılganlık ortaya çıkacak ve uzun süreli durgunluk süreci başlamıştır (Kazgan, 2008: 6).

1980'lerdeki borç krizlerinden sonra Meksika, Arjantin, Brezilya başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin yetersiz iktisadi durumları fark edildiğinde, bu ülkelerden sermaye kaçırları olmuştur.

Türkiye'de uygulanan finansal baskı politikaları, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de finansal piyasaların gelişmemesine ve tasarruf oranlarının düşmesine yol açmıştır. Türkiye'de yüksek enflasyon, dış borç, işsizlik, ithalat tikanıkları ve ihracat durgunluğuyla karşı karşıya bulunmasına yol açmıştır (Güloğlu ve Altınöglu, 2002: 16).

1.5.4. 1994 Nisan Krizi

Türkiye ekonomisi 1994 yılının başlarında temelini kamu kesimi açıklarının ve bunların finansman yönteminin oluşturduğu bir kriz yaşamış ve bu krizin kendini en fazla hissettirdiği alanlar sermaye ve döviz piyasaları olmuştur (Ardıç, 2004: 164). 5 Nisan 1994 krizi, yapısal sorunların artmasıyla birlikte finans piyasalarının serbestleştirilmesi ve ekonomik aktivitelerin daha hassas ve kırılabilir bir yapıya bürünmesi sonucu iç borçlanma krizi şeklinde patlak vermiştir.

1994 yılındaki bu ekonomik krizle birlikte, uzun bir süre istikrarlı görünen dolar-TL paritesi ciddi şekilde bozulmuş, enflasyonist beklentiler büyük ölçüde artmış, Hazine içeride borçlanamaz duruma gelmiştir. ABD'li kredi değerlendirme kurumlarının Türkiye'nin kredi değerliliğini arka arkaya düşürmesi sonucu dış kredi bulma imkânı da kalmayınca siyasal iktidar bir ekonomik istikrar paketini yürürlüğe koymuş ve hemen peşinden IMF ile bir stand-by düzenlemesine girilmiştir (Eğilmez, 2008: 71).

5 Nisan kararları olarak anılan istikrar tedbirleriyle Türk Lirası'nın değeri dolar karşısında serbest dalgalanmaya bırakılarak Merkez Bankasından kullanabileceği avans düşürülmüştür. 5 Nisan kararları uygulanmaya bırakılmış, enflasyonu hızlı bir biçimde indirebilmek için önlemler alınmıştır, kamu harcama ve yatırımlarında büyük düşüşler gerçekleştirilmiştir. Bankalardan yaşanan mevduat kaçırlarının önlenmesi için mevduatlara sınırsız devlet garantisi getirilmiştir. Kriz sonucunda 1994 yılında Türk ekonomisinde GSYİH % 5 oranında küçülmüş,

enflasyon oranı ise % 106'ya yükselmiştir. 5 Nisan kararları etkisiyle enflasyon oranı % 88'e gerilemiştir. Yaşanan spekülasyon atakları sırasında bankalar arası piyasada gecelik faiz oranının % 1000'lere çıkması bankacılık sektörünü sarsmıştır. Üç özel banka yükümlülüklerini yerine getiremedikleri için kapanmıştır. IMF ile imzalanan 1994 yılındaki 343 milyon ve 1995 yılında imzalanan 684 milyon dolarlık yardım alınmıştır. Alınan borçlar sayesinde GSMH ancak % 3 oranında artmıştır. Makroekonomik göstergelerin kötüleşmesi, yurtdışı ekonomik politikalarda yapılan önemli yanlışlıklar krizi kaçınılmaz kılmıştır (Ergenç, 2009: 34).

1.5.5. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

Türkiye 2000 yılında IMF ve Dünya Bankası'nın desteğini alarak üç haneli rakamlara ulaşan enflasyonu düşürmek için bir dezenflasyon programını uygulamaya koymuştur (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 22).

Yapısal reformlarda yavaşlama olması, kamu bankalarına ilişkin düzenlemelerde yaşanan sorunlar, politik belirsizlikler ve uluslararası sermayenin gelişen piyasalara daha tedirgin yaklaşması, 2000 yılının ikinci yarısında Türkiye'ye yabancı sermaye girişinin azalmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler Kasım 2000'de kriz yaşanmasına neden olmuştur (Ural, 2003: 8).

2000 yılında hem portföy yatırımlarında hem de doğrudan yatırımlarda bir önceki yıla göre büyük düşüşler gözlenmiştir. Türkiye 2000 yılının sonbaharında %27'lere ulaşmış TÜFE enflasyonu, GSYİH'nin %4'ünü geçmiş cari işlemler açığıyla, artan ithalat giderleri ve dış borçlarla, azan ihracat gelirlerine karşılık yabancı sermaye girişinin sağlanamadığı bir konumdaydı ve devalüasyon beklentisi artmıştı. Sonuçta yabancı fon yöneticileri plasmanlarını tasfiye etmeye başlamış ve kredileri kesmiştir. Böylece yaklaşık 4 milyar 800 milyon dolarlık portföy yatırımı ülkeden çıkmış ve devalüasyon beklentisi içindeki bankalar açık pozisyonlarını kapatmak telaşıyla döviz taleplerini artırmışlar ve piyasada likidite sıkıntısı başlamıştır. Merkez Bankası artan likidite ihtiyacına karşılık, IMF programı çerçevesinde belirlenen döviz rezervlerini minimum seviyede tutmak ve parasal tabanı net dış varlıklardaki artış oranında yükseltmek hedefleri uyarınca piyasaya

likidite vermemiştir. Döviz talebindeki artış faiz oranları artırılarak frenlenmek istenmiştir. Faizlerin aşırı yükselmesi sonucunda bünyesinde çok fazla devlet iç borçlanma senedi bulduran Demirbank'a el konulmuş ve TMSF' ye devredilmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 25).

Diğer bankalara el konulacağı kaygısı paniğe yol açmıştır. Faiz oranları önemli ölçüde yükselmiş ve özellikle gecelik borçlanma ihtiyacı yüksek olan kamu bankalarının mali yapıları daha da bozulmuştur (Yiğit, 2005: 35).

Panik havasını dağıtmak isteyen Merkez Bankası sonuçta piyasaya para sürmek zorunda kalmıştır. 17 Kasım 2000 tarihinde 24 milyar 433 milyon dolar olan Merkez Bankası brüt döviz rezervi 1 Aralıkta 18 milyar 942 milyon dolara inmiştir. Kasım krizinin derinleşmesini IMF'nin 7,5 milyar dolar tutarında ek kredi vermesi ve halkın her şeye rağmen TL'den dövize geçmemesi engellemiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 25).

Krizin ardından, Türkiye Aralık ayının sonlarına ve Ocak 2001'in başlarına doğru kriz ortamından çıkmaya başlamıştır. Ancak 19 Şubat 2001' de Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi tartışmayla son bulmuş, Kasım krizi nedeniyle zaten hassas olan piyasalar altüst olarak döviz krizi başlamıştır. Kasım krizinde TL pozisyonlarını koruyan insanların da Şubat'ta dövize hücum etmeleri sonucu döviz kuru üzerindeki baskı artmış, Merkez Bankası krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiş ancak 22 Şubat 2001 tarihinde, döviz kuru çıpasının yürürlükten kaldırılıp dalgalı kura geçildiğini ilan etmek zorunda kalmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 25).

Şubat 2001 döneminde geçmiş yıldaki krizden ötürü banka ve finansal kurumların bazıları batmış, batmayanları ise büyük darbe almış ve ekonomide çöküntü ortaya çıkmıştır. Yanlış tedavi sonucunda faizler, daha makul bir düzeyde dengelenebilecekken çok yükseklere fırlamış, ekonomiye büyük maliyetler yüklemiştir (Eğilmez, 2008: 78).

2000 yılı boyunca uygulanan "döviz kuru çıpasına dayalı enflasyon düşürme" programının arka arkaya yaşanan iki krizle çökmesinin ardından, önceleri "Yeni Ulusal Program" daha sonra da "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak

adlandırılan program 15 Mayıs 2001'de kamuoyuna duyurulmuştur. 2001 yılı istikrar programının temel hedefleri, sürdürülemez boyutlara ulaşan kamu kesimi iç borç dinamiğinin ortadan kaldırılması, ekonominin dış desteğe muhtaç olmayacak biçimde sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve bu amaca uygun olarak, finansal piyasaların yeniden yapılandırılarak, bankacılık kesimine işlerlik kazandırılması olarak belirlenmiştir (Ural 2003: 18).

1.5.6. 2008 Dünya Mortgage (Konut Sistemi) Krizi

2008 yılının Eylül ayında önce ABD'de patlayan sonra dalga dalga bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatmaktadır (Eğilmez, 2008: 66).

11 Eylül'den sonra Amerika Federal Rezerv Bankası (Amerikan Merkez Bankası, FED) ekonominin canlı kalması için faizleri %4'ten %1'e indirmiştir. Bu da yatırımcıları FED'in tahvillerine para yatırmaktan vazgeçirip yeni yatırım alanları arayışına sokmuştur. Yatırımcılar paralarını merkez bankasından alıp yeni yatırımlara yönlendirdiğinden devlet kasasındaki paralar yatırım yollarıyla dolaşıma çıkmıştır. Büyük çoğunluğu da Mortgage fonlarına akmıştır. Mortgage sisteminde, yatırımcı ev alacak kişilere uzun vadeli kredi açmıştır. Geliri bir ev alma parası biriktirecek kadar çok olmayanlar kira yerine aynı aylık maliyetle kredi borcu ödeyerek para biriktirmeden ileride ev sahibi olmayı amaçlamışlardır. Yatırımcı ise uygun faiz oranıyla yatırdığı parayı zaman içerisinde faiz oranı ile geri alıp kar eder. Eğer ev satın alan kişi borcunu ödeyemezse yatırımcı eve bedelsiz olarak el koyarak yatırımını kurtarabilmektedir (Ergenç, 2009: 39).

Yatırımın güvenli ve gelirin iyi olması FED tahvillerinden çekilen paranın önemli bir kısmının Mortgage fonlarına akmasına sebep olmuştur. Yüksek talep ev fiyatlarını büyük bir hızla yukarı çekmiştir. Mortgage piyasası doyduğu halde yatırımcılar bu karlı fondan daha fazla istedikleri için ödemedede zorlanacak kişilere de kredi vermişlerdir. Beklendiği gibi bu kişiler ödemedede sorun yaşamışlar ve evler tekrar yatırımcıların eline geçmiştir. İptal olan Mortgage'ler sonucu yatırımcıların eline daha çok ev geçmiştir. Yatırımcılar evleri satılığa çıkardıkça da ev fiyatları

düşmüştür. Ev fiyatları düştükçe yatırımcılar zarara uğramıştır ve Mortgage piyasası tamamen durmuştur. Yatırımcılar yatırımlarını, yatırım bankaları aracılığıyla yapmaktaydı. Ev fiyatlarının aşırı düşüşü yatırım bankalarında büyük bir cari açığa sebep olmuştur. Gelirleri azalan bankalarda borçlarını ödeyebilmek için kredi musluklarını kapatmış hatta bazıları verdiği kredileri geri çağırmıştır.

Tüm sektörde nakit krizi oluşmuştur. Nakit paranın olmayışı üreticilerin harcamalarını kışmasına ve işçi çıkarmasına sebep olmuştur. Kısılan talep ve işsiz insanların giderek temkinli davranarak harcama yapmaması toplam talebi düşürerek ticaretin yavaşlamasına sebep olmuştur (Ergenç, 2009: 39).

Amerika en büyük cari açıklarını vermiştir. Bir yandan da 2008 yılında petrol, gıda ve metal fiyatları hızla artışa yönelerek, mali kesimdeki olumsuz havaya yeni olumsuz beklentiler eklenmesine yol açmıştır. Krizin gelişme yolundaki ülkeleri etkilemesinin de birçok nedeni vardır. Bu ülkelere yönelik sıcak para çekilmeye başlamıştır. Sıcak paranın kaynağı olan ülkelerde sorunlar çıkınca bu sorunların gelişmekte olan ülkeleri de etkileyeceği korkusu sıcak paranın çıkmasına yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesi gelişme yolundaki ülkelere yapılan ithalatta azalma olmasına yol açmıştır. Bu karşılıklı daralma eğiliminin sonucu olarak petrol ve metal fiyatları çok hızlı bir çöküş içine girdi. Bu da ayrıca bir deflasyonist bir etki yaratmaya başlamıştır. 2008 krizinin diğer krizlerden farkı, bunun tam anlamıyla bir küresel kriz olmasıdır ve dünyadaki bütün ülkeleri etkilemiş olmasıdır (Eğilmez, 2008: 68-69).

1.6. EKONOMİK KRİZLERİ ÖNLEMeye YÖNELİK POLİTİKALAR

Krizlere karşı alınacak başlıca önlemleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Krizler genel olarak makro ekonomik istikrarsızlığın sonucudurlar. Makroekonomik istikrarın sağlanması gerekmektedir.
- Makro ekonomik istikrarı sağlamanın koşullarından biri de siyasal istikrarın sağlanmasıdır.

- Makro ekonomide düzen, güven ve istikrarı temin edecek yapısal reformlar oluşturulması gerekmektedir.
- Mali ve parasal disiplini sağlayacak anayasal-yasal-kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır. Sürdürülebilir bütçe açıkları tanımlanmalı ve bu konuda hükümetleri bağlayıcı düzenlemeler yapılmalıdır.
- Kamu borçlanmasında disiplin sağlanmalıdır.
- Vergi sistemi, tarafsızlık, basitlik, adalet, genellik, istikrar, etkinlik ilkeleri çerçevesinde yeniden düzenlenmelidir (Aktan ve Şen, 2002: 9).
- Bankacılık kesiminde istikrarın sağlanması gerekmektedir. Sistem içinde bir bankada ortaya çıkan sorun kolaylıkla finansal sistemin tümüne yayılabilmektedir. Bankacılık sistemindeki bir istikrarsızlık finansal sistemin tümünde istikrarsızlığa yol açabilmektedir.
- Sermaye hareketleri düzenlenmelidir. Spekülatif sermaye hareketlerini azaltmak için önerilen tedbirlerden biri de, uluslararası sermaye işlemlerinin vergilendirilmesidir. Özellikle finansal işlemler üzerine konulacak vergilerin, ülkeye giren uluslararası fonların vadesini uzatacağı ve spekülatif işlemler yerine daha verimli yatırımlara yöneleceği öne sürülmektedir.
- Fiyat istikrarı sağlanmalıdır. Enflasyon hedeflemesi tutturulmalıdır.
- Gelişmekte olan ülkeler küreselleşen dünyada artan sermaye girişleri karşısında gerekli tedbirleri almalıdır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik istikrarsızlıklara açık bir yapıya sahip olmalarından dolayı, istikrarsızlıklara tepki gösterecek mekanizmaları geliştirmeli, gerekli düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir (Ergenç, 2009: 42-56).

2. DIŞ TİCARET

Dünyadaki bütünleşme ve küreselleşme eğilimleri dış ticaretin önemini son yıllarda daha da arttırmıştır. Birbirinden uzakta bulunan tüketiciler ve üreticiler dış ticaret sayesinde ticari faaliyetlerde bulunarak etkileşim içine girmiştir. Dış ticareti

başarıyla sürdürebilen ülkelerin refahını ve ulusal gelirini arttırdığını gözlemlemek mümkündür.

2.1. DIŞ TİCARET KAVRAMI VE İÇERİĞİ

Dış ticaret kavramına ticaretin tanımını yaparak başlamak uygun olacaktır. Ticareti, üretilen mal ve hizmetlerin belirli bir ücret karşılığı son kullanıcılara ulaştırılmasını sağlayan alım-satım faaliyetlerinin tümü olarak tanımlayabiliriz. Ticaret genel olarak, iç ve dış ticaret olmak üzere ikiye ayrılır. Dış ticaret, malların ve sermayenin ulusal sınırların dışına akışıyla ilgilidir. Dış ticaret alım satım işlemlerinin teslimi açısından ithalat ve ihracat olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Ülke ekonomisinin kalkınmasında ihracat önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle ülkelerde ihracatın artırılması, ithalatın azaltılması önemli hedefler arasındadır.

Ülkelerin bu hedeflere ulaşmak için aldıkları kararlar ve tedbirler de dış ticaret politikasını oluşturur (Megep, 2008: 3).

Uluslararası ekonomik olayları incelediğimizde en başta ülkeler arası mal alım ve satımları gelmektedir. Mal akımları, uluslar arası ekonomik işlem türleri içinde belki de en eskisidir. Teknolojinin, ulaştırma ve haberleşme olanaklarının gelişmesi ve uluslar arası alanda ticaret engellerinin azaltılması ile birlikte, uluslararası mal akımlarının boyutları da hız kazanmıştır. Nitekim konuyla ilgili istatistikler de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde dünya ticaret hacminin, dünya üretiminden daha hızlı arttığını göstermektedir (Seyidoğlu, 1996: 1). Ülkeler neden dış ticaret yaparlar sorusuna verilecek üç yanıt vardır. Gerek günümüzde gerekse geçmişte ülkeler arası fiyat farklılıkları dış ticaretin temel nedeni olmuştur. Fiyat farklılıklarının yanı sıra ülke içi üretimin yeterli olmaması ve mal farklılaştırması dış ticaretin diğer ana nedenleridir (Utkulu, 2005: 6).

2.2. DIŞ TİCARET TEORİSİNİN DOĞUŞU

2.2.1. Merkantilizm Ve Klasik Liberalizme Kadar Olan Süreç

Merkantilizm, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadarki dönemin ulusal devletlerinin, ülkede altın ve gümüşün biriktirilebilmesi için tatminkâr bir dış ticaret durumuna ulaşılmasını zorunlu gören öğretisi ve uygulamalarına verilen addır. Merkantilistler, bir ulusun refah veya zenginliğini, altın ve gümüş mevcudu ile aynı anlamda görmektedir ve refahın arttırılabilmesi için de devletin, ülkeye tatminkâr bir dış ticaret bilançosu sağlayacak biçimde, (ihracatın teşviki ve ithalatın ikamesi gibi) çeşitli düzenlemeler yapmasının şart olduğunu ileri sürmektedirler (Kibritçioğlu, 1996: 51).

Merkantilizme göre devlet için amaç; para ve insan çokluğudur. Paranın çokluğu ticaretin ve endüstrinin gelişmesini sağlayan bir araç işlevini görmektedir. Ülke nüfusunun çoğalması ise, ülkenin emek ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamaktadır.

Emek gücünü ucuza sağlamak, ücretlerin yükselmesini önlemek için nüfusu artırma politikası teşvik edilmiştir (Güriz, 1993: 191). Devletin gücü, sahip olduğu nüfusunun fazlalığına, güçlü bir ordu ve donanmaya bağlı olduğu gibi, ülkenin sahip olduğu kıymetli maden miktarına da bağlıdır (Aydemir ve Güneş, 2006: 145). Ticaretin gelişmesi için tedavüldeki para miktarının çoğalması da merkantilist uygulamada yarar sağlamıştır.

Merkantilizmde devlet idaresi önemli rol oynamaktadır ve ekonomi politikası hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Bu dönemde güçlü olmanın kriterlerinden bir tanesi de hazinen büyümesi idi ve bunun içinde dış ticaret dengesinin pozitif olması, yani ithalattan çok ihracat yapılması gerektiği için hükümdar ve tacirler arasında bir çıkar birliği olmuştur (Güngör,2005: 3). Buradaki temel düşünce, ülkeye olan altın ve gümüş girişinin, ülkeden dışarıya olan çıkışı aşmasıydı. Başka bir deyişle merkantilistler, tatminkâr dış ticaret bilançosundan, yerli üreticilerin dış rekabetten korunması ve yurtiçi tüketimin sınırlandırılması

yoluyla, ülke lehine oluşturulacak bir dış ticaret fazlasını anmaktadırlar (Kibritçioğlu, 1996: 51). Bunun için merkantilist dönemde hammadde ihracatı yasaklanmış, mamul madde ihracatı da özendirilmiştir. Sıkı bir gümrük denetim mekanizması kurulmalıdır (Aydemir ve Güneş, 2006: 145).

Korumacı önlemlerin hedefi, ticaretin ortaklarına belli bir ticaret yapısını ve uluslararası iş bölümü açısından bir düzeni empoze etmektir. Örneğin altın ve gümüş bakımından yoksul uluslar, bir yanda yurt dışından gelecek endüstriyel mamul mallar üzerine gümrük tarifeleri koyarken diğer yanda da yurt dışından yapılacak ucuz hammadde dışalımını teşvik etmekteydi. Ayrıca yerli mamul malların dışsatımını da teşvik edilmekteydi (Kibritçioğlu, 1996: 53). Devlet ihracat hacmini arttırmak için ülke sanayini düzenlemeli, gerektiğinde sanayi kuruluşları kurmalı, sanayi kesimini sıkı bir denetim altında bulundurmalıdır. Ayrıca ülke içinde ticareti sınırlayıcı engeller kaldırılmalıdır. İç ticaret serbestçe yapılmalıdır (Aydemir ve Güneş, 2006: 146).

Merkantilizm, ticari kapitalizmin ve yeni gelişen mutlak monarşilerin iktisadi düşünce sistemini yansıtmaktaydı. Buna karşın olarak Fizyokrasi ise girişimci çiftçiyi, büyük ölçekte üretim yapacak tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmak isteyen Fransız reformcularının öğretisi olmuştur (Kazgan, 2000: 64).

Fizyokratlar, yaşamı doğal bir yasanın düzenlediğini ve bu sırada, mantıksal olarak temel politik bir düzenin izlendiğini varsaymaktadırlar (Kibritçioğlu, 1996:54). Tüm düzeni yönlendiren doğal kanunlara uymak, aynı zamanda mutluluk ve refahın kaynağı olarak görölmektedir. Serbestlik ve özel mülkiyet doğal kanunların başında gelmektedir ve bunlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar (Tekeoğlu, 1993: 42). Devlet düzenlemesi hem gereksiz hem de istenmeyen bir şeydir. Doğaya uygun yasa gereksizdir. Doğaya aykırı yasa ise uzun dönemde mutlaka ortadan kalkacaktır, çünkü doğa yasası üstündür. Bu düşünce ünlü kural “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (Laissez faire, laissez passer) in temelini oluşturur (Savaş, 2007: 228). Bu düşünce fizyokrasinin temel ilkesi olmuş ve günümüze kadar da, liberal iktisadın bir sloganı olarak kullanılmıştır (Tekeoğlu, 1993: 42).

Fizyokratlar ticareti, sadece üretilen malların el değıştirmesini sağlıyor düşüncesiyle üretken bir faaliyet olarak kabul etmemişlerdir. Bu açıdan, Merkantilistlerle Fizyokratlar arasındaki fark çarpıcıdır. Merkantilistler hem ulusal hem de uluslararası ticaretin ulusal zenginliği arttıran tek uğraş olduğunu kabul etmiştir. Fizyokratlar da Merkantilistlerin görüşlerine karşı çıkmışlardır. Çünkü kendi görüşlerine göre ticaret fazlası yaratma çabaları tarımsal ürünlere olan talebi azaltarak ulusal zenginliği olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak bu görüşlerine rağmen Fizyokratlar serbest dış ticareti desteklemişlerdir. Fizyokratların serbest ticareti desteklemeleri, yine tarımsal net ürünü arttırmak amacından kaynaklanmaktadır (Savaş, 2007: 234). Uluslararası ticaretin ancak tarım kesiminin üretiminin artışına bir katkıda bulunabilmesi durumunda bir değeri vardır (Kibritçioğlu, 1996: 55).

O dönem Fransa’ında tarım ürünleri ihracatı vergiye tabi tutulmuştu. Bu, tarım ürünlerine olan talebi azaltıyor ve üreticiyi tatmin edecek bir “iyi fiyat” ın oluşmasını engelliyordu. Onun için tarım ürünleri ihracatı da serbest bırakılmalıydı. Fizyokratların ticaret serbestisini ilk savunan düşünürler olmasının nedeni buydu. Daha sonraları, özellikle Klasik Teori döneminde serbest dış ticareti savunmak için daha gelişmiş ve tutarlı nedenler bulunacaktır (Savaş, 2007: 234).

2.2.2. Klasik İktisat Ve Dış Ticaret

İktisadın, pozitif ve normatif içerikli bir bilim olarak doğuşu Adam Smith (1723-1790) ile başlar. Smith sadece Klasik İktisat diye adlandırılan bir ekonomik düşünce sisteminin kurucusu olmakla kalmamış, günümüzde Yeni Klasik İktisat diye adlandırılan çağdaş bir düşünce sisteminin de özünü oluşturmuştur (Savaş, 2007: 260).

Smith’in görüşlerini ve Klasik İktisat gereği gibi anlayabilmek için devrin ekonomik yönden temel özelliklerine bakmak gerekmektedir. Ulusların Zenginliği, Avrupa’da savaşların durduğu ve dünya ticaretinin önemli ölçüde arttığı dönemde ortaya çıkmıştır. İngiltere, aşırı korumacılık dönemini geride bırakmış ve dış ticarete büyük bir canlanma ortaya çıkmıştır. Fakat dış ticarete hala çok ağır

sınırlamalar vardır. Bu sınırlamalara karşı büyük bir memnuniyetsizlik mevcuttur. Ulusların Zenginliği, Merkantilizmin bu ilke ve sınırlamalarına karşı yöneltilen ilk sistematik eleştiriyi oluşturmuştur. Smith'in döneminde İngiltere'de ticaret ve tarım gelişmiş iki sektör olup sanayi henüz doğum sancıları çekmektedir (Savaş,2007:262).

Klasik iktisat dört temel unsuru savunmaktadır;

- 1) Tam rekabet şartları tüm piyasalarda geçerlidir.
- 2) Ücret ve faiz oranı dahil olmak üzere bütün mal, hizmet ve faktör fiyatları esnektir.
- 3) Jean Baptiste Say'in teorisi olan mahreçler kanunudur. Yani her arz kendi talebini yaratır.
- 4) Son unsur ise miktar teorisi diye bilinen teorinin geçerli olduğudur. Klasiklere göre ekonomi kendiliğinden ve daima istihdama ulaşır.

Bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmesine hem gerek yoktur hem de böyle bir müdahale ekonomide durgunluk, işsizlik ve enflasyon gibi çeşitli dengesizlik hallerinin ortaya çıkmasına neden olur. Devlet bütçesi denk olmalıdır. Devlet sadece emniyet, adalet ve savunma gibi işlerle uğraşmak, bütçe ve personel yönünden mümkün olduğu kadar sınırlı tutulmalıdır. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı ile belirlenen liberalizm, siyasi alanda olduğu kadar ekonomik alanda da uygulanmalıdır (Savaş, 2005: 181).

Klasik Okul, Fizyokratların izinde laissez-faire ideolojisini sürdürürken, bunu destekleyecek iktisat teorisini kurmuştur. İktisadi liberalizmi Neo-klasiklere devreden zincirin halkası olmuşlardır. İktisadi liberalizmi toptan yadsımamakla beraber, buna bazı noktalarda karşı çıkan görüşlerin kaynağı da, yine kısmen Klasik okul olmuştur. Klasik okulun başlangıcı A. Smith'in Ulusların Zenginliği'nin basıldığı 1776 yılıdır. Nasıl ticari kapitalizm merkantilizmi, Fransa'da tarımın kapitalistleşmesi Fizyokrasiyi doğurduysa, İngiltere'de Sanayi Devrimi de Klasik İktisat Okulu'nu doğurmuştur. Laissez-faire ideolojisi, serbest dış ticaret ilkesi Fizyokrasinin ve Klasiklerin ortak noktasıdır. Devlet müdahalesi minimuma indirilmelidir. Dış piyasalardan ucuz sınai hammadde ithal edilebilmesi, bu

piyasalara sınıai mamullerin serbestçe satılarak ele geçirilebilmeleri için, serbest dış ticaret uygulanmalıdır (Kazgan, 2000: 69-72).

Klasik serbest dış ticaret teorisini anlamak için Adam Smith'in "Mutlak Üstünlük Teorisi" ve Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi"ni incelemek gerekmektedir.

Adam Smith, serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklar. Teoriye göre bir ülke hangi malları daha düşük bir maliyetle üretiyorsa o ülke söz konusu mallarda uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya ürettiklerini yurt dışından ithal etmelidir. İki ülkeli, iki mallı ve tek faktörlü (emek) model açısından belirtmek gerekirse, mutlak üstünlükleri belirtmek için her bir malın maliyetinin iki ülkedeki maliyetlerine bakmak gerekir. Bir malda maliyeti diğerinden düşük olan ülke o malın ihracatçısı, yüksek olan da ithalatçısı olacaktır.

Örnek vermek gerekirse, Amerika ve Almanya ülkeleriyle A ve B malları ele alınarak mutlak üstünlükleri açıklamaya çalışalım. Amerika'da bir işçi bir günde A malından 50 birim, B malından 30 birim üretmektedir. Almanya'da bir işçi bir günde A malından 20 birim, B malından ise 80 birim üretmektedir.

Tablo 1.1. Mutlak Üstünlük Teorisi

	A Malı	B Malı
ABD	50	30
Almanya	20	80

Böylece verilen örneğe göre, Amerika A malının, Almanya ise B malının üretiminde uzmanlaşacaktır. Çünkü bu malları daha ucuza üretmektedirler. Diğer bir deyişle, söz konusu ülkelerde emek verimliliği bu mallarda daha yüksektir. O halde, ABD, Almanya'ya A malı ihraç edip bu ülkeden B malı ithal etmelidir. Böyle bir uluslararası üretim ve ticaret modeli, iki ülkenin de refahını artırır. Mutlak üstünlük teorisinin dayandığı temel ilkeler bunlardır (Seyidoğlu, 1996: 16).

David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlüğe göre ihtisaslaşmayı sağlayan serbest dış ticaretin evrensel yararları hangi şartlar altında ileri sürüldüğünü bilmekte yarar vardır. Bölüşüm teorisiyle, Ricardo gıda maddeleri fiyatlarındaki yükselişi ve bunun kara etkisini teorisinin merkezi yapmıştır. İngiltere, gümrük vergilerini kaldırarak, yabancı buğdayı daha düşük fiyatla ithal edip sanayileşebilirdi veya gelişen tarımını ve toprak sahiplerini korumaya devam edebilirdi. Ricardo Karşılaştırmalı üstünlük teorisiyle, gümrük vergilerinin kaldırılarak, hububat ithalinin serbest ticaret ilkesine göre yapılmasının sadece İngiltere'nin değil, diğer ülkelerinde çıkarına olacağını ispatlamıştır. Teorisi özel şartlardan esinlenerek kurulduğu halde, serbest ticaretin her ülkede refahı yükselteceği, gerek Klasik gerek Neo-klasik okulda değişmeyen bir görüş olmuştur (Kazgan, 2000: 107).

Teoriye göre, her ülke maliyetler yönüyle nispi maliyetler olarak daha üstün olduğu mallarda ihtisaslaşmalıdır. Böyle yapıldığı takdirde, her ülke dış ticaretten daha kazançlı çıkacak ve milli gelirini daha hızlı arttıracaktır (Tekeoğlu, 1993: 87).

Teoriyi Ricardo'nun kendisi tarafından verilen örnekle açıklamaya çalışmakta yarar vardır. Örnekte, İngiltere'de bir iş gününde kumaştan 80 metre, şaraptan ise 40 litre üretilmektedir. Portekiz'de ise kumaş 10 metre, şarap 20 litre üretilmektedir.

Tablo 1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

	Şarap	Kumaş
İngiltere	40	80
Portekiz	20	10

İngiltere her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. Çünkü şarabı da, kumaşı da Portekiz'den daha ucuza üretir. Bu durumda Mutlak Üstünlük Teorisi'ne göre dış ticaret teorisi yapılmamalıdır, İngiltere her iki malı daha ucuza ürettiği için

kendisi üretmelidir. Fakat Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisine göre bu durumda da ticaret yapılabilir ve her ülke ticaretten kazanç sağlayabilir.

İngiltere her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olmasına rağmen bu mallardaki üstünlüklerin derecesi aynı değildir. Kumaş üretimindeki üstünlük 8 kat, şarap üretimindeki üstünlük ise 2 kattır. Bu bakımdan İngiltere kumaş üretmeli, şarabı ise Portekiz'den ithal etmelidir. Yani İngiltere kumaş üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Portekiz ise her iki malı üretmek yerine şarap üretimine yönelerek kendisine yarar sağlamalıdır. Örnekten de anlaşılacağı gibi İngiltere kumaş üretiminde uzmanlaşır ve ihraç edeceği kumaşla ihtiyacı olan şarabı Portekiz'den karşılırsa her iki ülke de dış ticaretten kazançlı çıkar (Seyidoğlu, 1996: 18).

2.2.3. Serbest Dış Ticaret Teorisine Tepki

Klasik İktisat'ın serbest dış ticaret teorilerine çeşitli eleştiriler gelmiştir. 19. yüzyılın ortasına doğru, uluslar dengesinde yeni yükselen Almanya ve ABD, İngiltere ve Fransa'ya oranla, sanayileşmekte geri kalmıştır. Sanayileşebilmek için, daha ileri ülkelerin rekabetinden kendilerini korumak adına, serbest dış ticaret teorisine karşı çıkmaları gerekmiştir. 19. yüzyılın başında henüz milli bütünlüğe kavuşmamış Alman Konfederasyonu, politik bakımdan küçük devletlere bölünmüştür. Küçük Alman devletleri iç gümrüklerle birbirinden ayırdığı halde, dış gümrükler konulmuş değildir, kendilerinden ileri düzeyde sanayileşmiş İngiltere ve Fransa'nın rekabetine açıktır (Kazgan, 2000: 179).

Bu nedenledir ki, Friedrich List, ticaretin ülke içerisinde serbest, dışarıya için koruma altında tutulmasını savunmuştur ve Klasik İktisatçıların serbest ticaret doktrinini kabul etmemiştir. Ona göre, kendi zamanının büyük ülkelerinin üretim kapasiteleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Serbest ticaret İngiltere'nin lehine, Almanya'nın aleyhine işlemektedir. Bu yüzden Alman milli sanayi gelişinceye kadar korumacı gümrük duvarları tesis edilmelidir. Yeni kurulan sanayilerin başka türlü gelişemeyeceğini düşünmektedir (Tekeoğlu, 1993: 124).

Liberalizmin ve kapitalizmin dünyadaki öncüsü ABD, gerek geçmişte, gerek bugün koruma için gerekli teorileri kuran iktisatçıları da yetiştirmiştir. Serbest dış ticaret teorisine, teoride olduğu kadar uygulama alanında da karşı çıkmakla, benimsediği ve dünyaya benimsetmeye çalıştığı liberalizmle çelişkiye düşmüştür. Ülke içerisinde serbest ticaret taraflısı olan Carey, dış ticaret söz konusu olduğunda, sürekli koruma politikasını savunmuştur.

Korumanın gerekçesini şu temellere dayandırmıştır; 1836-1838 yılları arasındaki serbest dış ticaret denemesinde ABD'nin depresyona girmesine karşılık, 1842'de gümrüklerin korunmasından sonra ekonomi tekrar canlanmış, gelir ve istihdam düzeyi yükselmiştir. Milli ekonominin sanayileşerek üretimin çeşitlenmesi için daha önce sanayileşmiş ülkelerin rekabetinden korunmak gerekmektedir (Kazgan, 2000: 181).

Tüm ülkeler aslında serbest ticaret politikaları ile kalkınmamışlardır. Britanya 1932'de imalat alanında üstünlüğünü kaybettiğinde tarifeleri yeniden uygulamaya başlamış ve 1860'dan bugüne süregelen serbest dış ticaret politikasına son vermiştir (Chang, 2009: 52).

2.2.4. Neo-Klasik İktisat Ve Dış Ticaret

Neo-klasik düşünce, klasik metoda bağlı kalmakla birlikte, marjinal değer ve bölüşüm teorileri ile birlikte önemli değişiklikler yapmış, para ve konjonktür teorilerine katkıda bulunmuştur. Neo-Klasik okulun değer ve bölüşüm teorisi günümüzde pek az batılı iktisatçı tarafından reddedilir. Ekonomik olaylar arasında sebep-sonuç ilişkilerini izah ederken, insanların iktisadi davrandıklarını varsayarlar.

Rekabet serbestisini insanların gereksinimlerinin en yüksek düzeyde tatmini için gerekli görürler. Tam rekabetin maksimum toplumsal fayda yaratması için, gelir bölüşümü eşitliği üzerinde durmaktadırlar.

Faydayı, bireysel ve toplumsal olarak ayırıp, bu ikisi arasında özdeşliğin bulunmadığını ve toplumsal faydanın önemini belirtirler. Azalan marjinal fayda ilkesinden yola çıkarak artan oranlı vergileri savunmuşlardır (Kazgan,2000: 120).

Klasik dış ticaret teorilerine temel bir eleştiri, emek-değer teorisine dayanmasıdır. Emek dışındaki faktörlerin maliyet ve dış ticarete etkisini dikkate almamış olmasıdır. Neo-klasik iktisatçılar emekle birlikte diğer faktörleri de kapsayan “fırsat maliyeti” kavramını kullanarak, Ricardo modelini revize etmişlerdir. Buna göre üretim bütün faktörlerin ortak katkılarıyla ortaya çıkmaktadır. Bir malın fırsat maliyeti, o malın üretimini bir birim artırmak için gereken kaynakları serbest bırakmak üzere, bir başka malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktara denir. Marshall, temsili balyalar kavramı ile Ricardo modelini iki mallı olmaktan çıkarmış ve malların değerini karşılaştırırken fayda-değer kuramını kullanmıştır. Emeğin yanı sıra, maliyeti etkileyen bir faktör olarak sermayeyi de dikkate almış ancak emek-değer teorisinin etkisinden tam olarak çıkamamıştır. Buna karşılık G. Haberler, malların değerini ölçmede, fırsat maliyetini kullanarak, emek-değer kavramını tamamen devre dışı bırakmıştır.

Özetle Neo-klasik dış ticaret teorisinde, fırsat maliyeti kavramı, dönüşüm eğrileri ile analiz aracı haline dönüştürülürken, kayıtsızlık eğrileri ve Mill’den hareketle Marshall’ın geliştirdiği teklif eğrileri yardımıyla, yine mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük kuramlarının ihmal ettiği talep unsuru, analizlerde dikkate alınmaya başlamıştır. Bu arada, Mill tarafından teknolojik gelişmelerin dış ticarete etkisi bağlamında yapılan saptamaların, Neo-klasiklerce geliştirilmediğini söylemek mümkün görünmektedir (Bayraktutan, 2003: 178).

2.2.5. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Yeni Dış Ticaret Teorileri analizinde ölçüğe göre artan getiriler ve eksik rekabet piyasaları gibi gerçekçi varsayımları kullanılmıştır. Dolayısıyla, bu teoriler standart varsayımları kullanan geleneksel Faktör Donatımı Teorisi’nin açıklamada yetersiz kaldığı benzer ekonomiler arasındaki ticaret ile sanayi mallarına ilişkin endüstri içi ticaret düzeyini açıklamaya çalışması yönünden tamamlayıcı bir nitelik taşımıştır. Dış ticareti açıklamaya yönelik teorilerin her biri, uluslararası ticaretin tümünü açıklayabilecek kadar kapsamlı olmamakla birlikte bazı teoriler standart mallar üzerine diğer teoriler ise yeni ürünlerin dış ticareti üzerine yoğunlaşmıştır.

Porter (1990)'a göre, Yeni Dış Ticaret Teorileri, ticaretin esasını açıklamak için karşılaştırmalı üstünlüğün ötesinde rekabetçi üstünlüğe doğru hareket etmelidir. Söz konusu teorilerin dayandığı rekabet anlayışı, farklılaştırılmış mallar, bölümlere ayrılmış piyasalar, teknoloji değişimleri ve ölçek ekonomileri gibi gerçek dünya özelliklerini vurgulayan bir zenginliği yansıtmalıdır. Dolayısıyla dinamik ve yayılcı bir yapı gösteren uluslararası rekabet ortamı, firmaların yeni teknolojiler ile yeni metotlar geliştirmelerini ve yenilik yapmalarını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Bilgi çağının yaşandığı günümüzde rekabet üstünlüğü, bilgi yoğun teknolojilere dayalı endüstrilerde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, geçmişte rekabet üstünlüğü yaratan doğal kaynaklar, sermaye ve emek gibi faktörlerin önemleri gittikçe aşınmıştır ve bilgi daha çok önem kazanmıştır (Deviren, 2004: 1).

2.2.5.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Keesing ve Kenen gibi yazarlar, sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin büyük bir bölümünün nitelikli işgücü farklılıkları ile açıklanabileceğine işaret etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre, mesleki veya niteliği yüksek işgüçle donatılan ülkeler nitelikli iş gücü yoğun mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederken niteliksiz iş gücünün bol bulunduğu ülkeler ise niteliksiz işgücünü içeren malların üretiminde uzmanlaşacak ve söz konusu malların ihracatını yapacaktır. Keesing yaptığı çalışmalarla beşeri sermayenin uluslar arası ticareti etkileme gücünü bulmaya çalışmıştır. Keesing'e göre nitelikli işgücünün ayrı bir üretim faktörü olarak ele alınmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, nitelikli işgücünün ticareti ve endüstrinin kuruluş yerini etkileyebilmesidir. İkinci nedeni, ekonomik büyümeyi açıklamada önemli bir rol oynamasıdır. Dolayısıyla ekonomik büyüme ile dış ticaret birbirleriyle iç içe geçmiş oldukları için ekonomik büyümeyi etkileyen nitelikli işgücü aynı zamanda ticareti de etkileyebilecektir (Deviren, 2004: 1).

2.2.5.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Teknoloji açığı hipotezi 1961'de Posner tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre, sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir bölümü yeni mal ve üretim süreçlerine dayalıdır. Bunlar çoğunluğu ileri sanayileşmiş ülkelerde kulu bulunan yenilikçi firmalar tarafından geliştirilirler (Seyidoğlu, 1996: 73).

Teknoloji açığı teorisine göre, endüstrileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü, yeni ürün ve üretim süreçlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Endüstrileşmiş ülkelerdeki yenilik yapan firmalar, söz konusu ürün ve üretim süreçleri nedeniyle dünya piyasalarında geçici monopol gücü elde ederler. Bu geçici monopol olma durumu, telif hakları ve patent sürelerinin dolmasına kadar sürmektedir. Dolayısıyla teknoloji açığı teorisi bağlamında endüstrileşmiş ülkeler başlangıçta söz konusu ürünlerin ihracatçısı konumundadır. Daha sonra monopol güçlerinin ortadan kalkması ve teknolojinin taklit edilmesine bağlı olarak bu ürünler, emek ve doğal kaynak yönünden üstünlüklere sahip gelişmekte olan ülkeler tarafından üretilmeye başlanır.

Böylece rekabet üstünlüğü, gelişmekte olan ülkelere geçerken söz konusu ülkeler yeni ürün ve üretim süreçlerini ihraç etmeye endüstrileşmiş ülkeler de ithal etmeye başlamaktadırlar. Teknoloji açığı teorisi, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişmeyi analize katmakla dış ticaret teorisine dinamik bir nitelik kazandırmasına karşın teknoloji açığının ortaya çıkma nedenleri ve büyüklüğünü açıklamada yeterince başarılı olamamıştır (Deviren, 2004: 1).

2.2.5.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün dönemleri hipotezi, teknoloji açığı hipotezinin genelleştirilmiş ve geliştirilmiş bir şeklidir. 1966'da Vernon tarafından ortaya atılmıştır. Hipotezde öne sürülen görüşe göre, bazı ülkeler halen var olan mallarda bazıları da yeni malların üretiminde uzmanlaşırlar. Ancak kritik önem taşıyan varsayım şu ki, bir mal, yeni mal durumundan eski mal biçimindeki yaşam dönemlerinden geçerken üretimin coğrafi yeri de değişir.

İlk aşamada, yeni mallar az miktarda ve yurt içi piyasaya yönelik ve tüketiciye yakın üretilir. Malın geliştirmesinde destek sağlayan tüketicidir. İkinci aşamada, ürün olgunlaşır, üretim artar, ihracat başlar, üretim teknolojisi hala tek üreticinin elindedir. Üçüncü aşamada, üretim teknolojisi standartlaşır. Firma yurt içinde ve yurt dışında lisans vermeyi karlı bulmaktadır. Malın lisansını alan düşük maliyetli yeni üreticiler ihracat piyasasını ele geçirirler ve yenilikçi ülkenin ihracat hızı kesilir. Dördüncü aşamada, yenilikçi ülkenin iç piyasası, yerli üretim yerine ithalatla karşılanmaya başlanmaktadır. Lisanslar kalkar, mal ve teknoloji serbest mal halini alır. Yenilikçi ülke üretimi azalır. Beşinci ve son aşamada, yenilikçi ülke tamamen bu malın üretiminden çekilir. Tüketim ithalat ile karşılanır. Yeni teknolojik buluşlar devreye girer (Seyidoğlu, 1996: 75).

2.2.5.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde benzerlik teorisi, 1961 yılında Steffan B. Linder tarafından ileri sürülmüştür. Homojen olmayan sanayi mallarının ticaretini konu almaktadır. Ticareti belirleyen üretim maliyetlerinden çok, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliğidir. Ticareti belirleyen asıl faktör arz koşullarından çok talep koşullarıdır (Deviren, 2004: 1).

Linder'e göre talep edilen sanayi mallarının türleri ile kalitesi, büyük ölçüde kişi başına düşen milli gelir düzeyine bağlıdır. Dolayısıyla, bir sanayi ülkesinin malları yüksek olasılıkla aynı tercihlere sahip öteki sanayileşmiş ülkelerce talep edilecektir. Dünya ticaretinin büyük bölümünün sanayileşmiş ülkeler arasında yapılması da bu görüşe destek sağlamaktadır (Seyidoğlu, 1996: 77).

2.2.5.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Bazı mallarda ortalama üretim maliyetleri üretim ölçeğine ya da üretim hacmine bağlıdır. Eğer üretim ölçeği büyürken ortalama birim maliyetler düşüyorsa üretimde ölçeğe göre azalan maliyetlerden veya artan getiriden söz edilmektedir (Seyidoğlu, 1996: 77).

Ölçek ekonomileri, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri, bir firmanın diğer firmaların üretim ölçeklerinden bağımsız olarak sadece kendi üretim ölçeğinin genişlemesi durumunda ortalama maliyetlerin düşmesini ifade etmektedir. Otomobil endüstrisi bunun tipik bir örneğidir. Dışsal ölçek ekonomileri ise firmanın bağlı olduğu endüstrideki üretim ölçeğinin bir bütün olarak artmasıyla her bir firmanın ortalama maliyetlerinde ortaya çıkan düşme şeklinde tanımlanır. Bilgisayar endüstrisi örnek verilebilir (Deviren, 2004: 1).

Ölçeğini büyük tutabilen firmalar, küçük firmaların tutunmasını engeller, monopol güçlerini kullanırlar, fiyat veya satış hacmini kontrol edebilirler. Ölçek ekonomisi uluslar arası ticarete tüketiciye belli bir malın değişik türlerinin sunulmasına yol açarak refahın artırılmasına katkıda bulunmaktadır (Seyidoğlu, 1996: 78).

2.2.5.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü Rekabet Teorisi, 1933 yılında Edward H. Chamberlin tarafından geliştirilmiştir. Monopolcü Rekabet Teorisi analizinde gerçekçi teoriler kullanılmaktadır. Bu nedenle ölçeğe göre artan getiriler, monopolcü rekabet piyasaları ve ürün farklılaştırılması önem kazanmakta ve teknolojik değişimler göz önüne alınmaktadır. Üretim faktörlerinin, ülkeler arasında mobil oldukları varsayılmakta ve taşıma giderleri analize dahil edilmektedir. Uluslar arası fiyatın belirleyicisi, monopolcü rekabet piyasalarında faaliyet gösteren firmalar olmaktadır. Ülkeler, endüstri-içi ticaret nedeniyle bir malın hem ihracatçısı hem ithalatçısı oldukları için karşılaştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşmaya gidememektedirler (Deviren, 2004: 1).

Sanayi kesiminde firmalar çoğunlukla ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışırlar. Bu durumun doğal sonucu monopolcü rekabet piyasalarının ortaya çıkmasıdır. Nitekim sanayi kesiminde az çok birbirinden farklılaştırılmış mallar satan çok sayıda firma bulunması bunun bir göstergesidir. Aynı endüstride faaliyette bulunan firmaların ürettiği mallar, kalite, paketleme, kullanım, dış

görünüő, satış sonrası servis ve hatta sırf ticaret unvanı gibi yönlerden farklılık gösterirler. Monopolcü Rekabet Hipotezine göre, ülkeler faktör donatımı bakımından ne derece birbirine benzerlerse aralarındaki ticaretin o kadar büyük bir bölümü endüstri-içi nitelikte olur. İmalat sanayinde mal farklılaştırması daha yaygın bir olay olduğundan, benzer sanayi yapısına sahip ülkeler, birbirleriyle daha yoğun bir ticarete bulunurlar ve bu ticaretin ağırlıklı bölümü de benzer malların birbirlerinden alım satımını kapsamaktadır. Monopolcü Rekabet Hipotezi uygulamadan örneklerle de desteklenmektedir. Örneğin Avrupa Birliği ülkeleri arasında ticaretin liberalleşmesi, asıl olarak endüstri-içi ticaretin gelişmesiyle sonuçlanmıştır (Seyidoğlu, 1996: 80).

3. REKABET GÜCÜ

Rekabet, evrensel kurallara bağlı bir ilişkiler sistemi olarak, doğa bilimlerinde olduğu gibi, kıt kaynakları kullanarak sınırlı bir talebi ekonomik olarak karşılama ve varlığını geliştirerek sürdürebilme yeteneğini kazanmaktır. A. Smith rekabeti, firmaların piyasadaki değişikliğe uyum sağlama faaliyeti olarak görmektedir. Öte yandan, modern ekonomi teorisinde rekabet, malın fiyatının arz ve talebe göre belirlendiği ve faaliyet gösterenlerin kişiliklerinden bağımsız bir piyasa şeklidir. Stigler rekabeti, “her alıcının sonsuz miktarda talep ile karşılaştığı piyasa” şeklinde tanımlamaktadır (Çiftçi, 2004: 33).

Rekabet gücü tanımı, ölçüm teknikleri, belirleyicileri üzerinde genel kabul gören bir yaklaşım bulunmamaktadır. Bu durum, öncelikle rekabet gücü kavramına farklı anlamlar yüklenilmesinden kaynaklanmaktadır. Bazıları doğal kaynaklar bakımından zenginliğin veya düşük maliyette üretimin avantajını önemserken, bazıları uygun bir iş ortamı ve kümelenme yapılarını, teknolojik gelişmişliği veya yüksek büyüme gibi makroekonomik performansı öne çıkarmaktadır. Genelde ise ülkenin yaşam standartlarını uzun vadede artırabilmesi olarak ifade edilmektedir. Aslında temel mesele, rekabet gücünü tek faktörle ifade etmenin yetersiz olacağıdır. Rekabet gücü, bu faktörlerin her birinden etkilenmesine rağmen, çok daha karmaşık ve derin bir yapı arz etmektedir (Bedir, 2009: 11).

Rekabet gücü, firma düzeyinde rekabet gücü, endüstriyel rekabet gücü ve uluslararası rekabet gücü olmak üzere üç farklı şekilde incelenip tanımlanmaktadır. Porter'a göre uluslararası rekabet gücünün en temel belirleyicisi firmaların sahip olduğu rekabet gücüdür. Firma düzeyinde rekabet gücü, yüksek kalitede ve düşük maliyette üretim yapma yeteneğidir. Endüstriyel rekabet gücü, bir endüstrinin rakiplerine eşit ya da daha üst düzeyde bir verimlilik düzeyine ulaşması ve bu düzeyi sürdürme yeteneği ya da rakiplerine kıyasla eşit ya da daha düşük maliyetle ürün üretme ve satma yeteneğidir (Kırankabeş, 2006: 237).

Bir ekonomik sistemin rekabet gücü veya ekonomik gelişme gücü kavramı, ülkenin üretken sektörlerinin dinamik olarak daha da geliştirilmesi, gelecek yıllarda rekabet edebilirliğin sağlanması, bir bütün olarak ekonomide hayat standardı ve reel ücret düzeyinin yükseltilmesi anlamına gelmektedir (Çiftçi, 2004: 38).

Rekabet gücü mikro ve makro düzeyde de ele alınabilir. Mikro düzeyli yaklaşımda ülke içindeki işletmeler arasındaki rekabet ve bu rekabetin ulusal ve uluslararası pazardaki etkileri incelerken, makro yaklaşımda ülkenin uluslararası rekabetteki konumu üzerinde durulmaktadır (Çivi vd., 2008: 2). Mikro rekabete Hülya Pastanesi ile Gülyurt Pastanesi arasındaki rekabet örnek verilebilmektedir. Makro rekabete ise Hülya Pastanesi'nin eğlence sektöründe bulunan bir firma olarak rekabet şekli örnek verilebilmektedir. Ülke düzeyindeki rekabet gücü kavramı ile firma düzeyindeki rekabet gücü kavramı birbirinden farklıdır. Bir ülke ve bir firma arasında benzerlik kurmak yanlıştır. Çünkü başarısız bir firma iş dünyasından dışlanabilir, ancak bir ülke için böyle bir "alt çizgi" yoktur.

Firmaların pazar payı için rekabet etmelerine ve bir firmanın başarısının diğerlerinin başarısızlığı pahasına olmasına rağmen, bir ülkenin veya bölgenin başarısı, diğer ülke veya bölgeler için yeni fırsatlar yaratabilir ve ülkeler arasındaki ticaret "sıfır toplamı" bir oyun değildir. Eğer rekabet gücünün bir anlamı, tanımı varsa o da verimliliktir. Ulusal yaşam standartlarındaki artış, verimlilikteki büyüme oranı tarafından belirlenmektedir. Belirtilen unsurlar makro-ekonomi düzeyinde rekabet gücü kavramının temel vurguları olarak da bilinmektedir (Kumral, 2006: 278).

Rekabet gücü, sadece dışarıya mal satma ve dış ticaret dengesini sağlama yeteneği olarak algılanmamalıdır. Bunun yanı sıra, bir ülkenin gelir ve istihdam düzeyini artırabilmesi, yaşam kalitesinde kabul edilebilir ve sürekli artışlar sağlayabilmesi ve uluslar arası pazardaki payını artırabilme yeteneği de ülkenin ulusal rekabet gücünü gösterir (Kırankabeş, 2006: 237). Rekabete dayalı bir ekonomi sadece kaynakların etkin kullanımını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda rakip malların fiyatlarının düşmesine, pazarda daha büyük paya sahip olmak isteyen işletmelerin veya ülkelerin kalitelerini artırmalarına ve yeni teknolojileri üretimde kullanmalarına yol açar (Sabır, 2002: 5).

3.1. REKABET GÜCÜNÜ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Rekabet gücünün belirleyici faktörleri, ekonominin dış ticarete ve yabancı yatırıma açılması, piyasalara düzenleyici standartların yerleşmesi, bilgi teknolojisi altyapısının gelişmesi, rekabet hukukunun etkin bir biçimde uygulanması gibi faktörlerden oluşmaktadır. Bunun yanında, çevre koruma anlayışının gelişmişliği ve düşük suç oranları, temiz üretim, çevreye bakış ve çevreyle ilişkiler için yeni yaklaşım ve davranışların geliştirilmesi uygulamaları gibi farklı pek çok faktörde bu kapsamda değerlendirilmektedir (Çiftçi, 2004: 38).

Kişi başına sabit sermaye oluşumu, tasarruf oranı, bütçe dengesi, kamu borcu enflasyon seviyesi, işsizlik oranı, reel faiz oranı, reel döviz kuru, dış ticaret açığı doğrudan yabancı sermaye hareketleri, ekonomideki çeşitlilik gibi makro hususlar da rekabet gücünü belirleyen faktörler arasında yer almaktadır (Bedir, 2009: 20).

Ülkenin rekabet gücünün, tek tek işletmelerin ortalama rekabet gücünden daha çok şey ifade ettiği kabul görmektedir. Bunlar ülke ekonomisinin sahip olduğu birçok kurumsal yapıyı kucaklayan ülkenin üretim yapısını, teknolojik altyapısını, teknoloji üretim kapasitesini ve dinamiğini nitelikli insan sermayesini içeren ve ekonomik ortamı da temsil eden faktörlerle yakından ilişkilidir. Ayrıca uzmanlaşma, marka tanınmışlığı, ürün kalitesi, teknolojik liderlik, maliyet pozisyonu, hizmet, fiyat politikası, kendi devleti ve ev sahibi ülkedeki devletle

ilişkiler gibi stratejik boyutları da vardır. Bu stratejik boyutlar bir ülkenin rekabet gücünü, o ülkenin ürettiği malların ister iç tüketim, ister ihracat olsun diğer ülkelerin mallarıyla kalite ve fiyat bakımından yarışabilecek düzeyde olmasını belirlemektedir. Rekabet gücü, üretim ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için bir ön koşuldur (Çiftçi, 2004: 40).

3.2. REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ

Rekabet gücünün ölçülmesi teknikleri konusunda, rekabet gücünün tanımında olduğu gibi belirli bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bazı teknikleri incelemekte yarar vardır.

3.2.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Neoklasik iktisatçılar uluslararası serbest dış ticarete kazanan ya da kaybeden olmadığını, ihtisaslaşma yoluyla bütün ulusların dış ticaretten karlı çıktığını savunurlar. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ülkelerin fiziki ve insan kaynaklarına dayanır.

Ricardo modelinde iki ülkenin dış ticarete ihtisaslaşması için malların fiyatlarının mutlak olarak diğer ülkelerden ucuz olması gerekmez, iki mal arasında göreceli fiyat farkı da ihtisaslaşmayı sağlar.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısı bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olan malları belirlemek için kullanılan ölçütlerdendir. Çünkü karşılaştırmalı üstünlüğü doğrudan ortaya koyan bir katsayı yoktur. Açıklamalı Karşılaştırmalı Üstünlük endeksi, iki değişik biçimde kullanılmaktadır. Açıklamalı Karşılaştırmalı Üstünlük endeksi, göreceli dışsatım performansı ölçmeye yöneliktir.

Bazı çalışmalarda Balassa'nın endeksine karşı temel bileşenler analizi yardımıyla bazı alternatifler geliştirilmeye çalışıldığı da görülmektedir.

$$AKÜ_1 = (X_{ij} / X_i) / (X_{wj} / X_w)$$

X_{ij} = i ülkesinin yaptığı j malı dışsatımı

X_i = i ülkesinin bütün malları itibariyle toplam dışsatımı

X_{wj} = bütün ülkelerin toplam j malı dışsatımı

X_w = bütün ülkelerin toplam dünya dışsatımı

AKÜ₂ endeksi ise, bir tür görelî dışsatım/dışalım ölçütüdür.

$AKÜ_2 = (X_{ij} / X_i) / (M_{wj} / M_i)$

X_{ij} = i ülkesinin j malı dışsatımı

X_i = i ülkesinin bütün mallar itibariyle toplam dışsatımı

M_{wj} = i ülkesinin yaptığı j malı dışalım

M_i = i ülkesinin bütün mallar itibariyle toplam dışalım

Endüstri-içi ticaret olgusunun giderek arttığı bir ortamda uluslar arası rekabet gücünü, dışsatım ve dışalım verileri kullanarak AKÜ₁ veya AKÜ₂ gibi endekslerle ölçmeye çalışmak düşüncesinin ardında, uluslar arası rekabet gücünün karşılaştırmalı üstünlüklerle aynı anlama geldiği biçimindeki yanıltıcı ön kabul yatmaktadır. Uluslar arası rekabet gücü belirleyici mi, sonuç mu, yoksa gerçekten bir gösterge mi olduğu tartışmalı olan tek bir göstergeye indirgenemeyecek kadar karmaşık ve dinamik yönü bulunan bir kavramdır (Çiftçi, 2004: 106).

3.2.2. Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi (IMD) Endeksi

IMD Dünya Rekabet Gücü Yılığında, çok yönlü ve detaylı göstergelerden hareketle ülkelerin genel rekabet gücü sıralaması ortaya konmaktadır. İşletmelerin uluslar arası rekabet gücünü destekleyen ortamın oluşturulması ve sürdürülmesi bakımından ülkelerin yeniliğini analiz ederek bir sıralama sunmaktadır.

Bir ekonominin uluslar arası rekabet gücünün sadece GSYİH ve verimliliğe indirgenemeyeceğini, çünkü işletmelerin aynı zamanda politik, sosyal ve kültürel hususlarla da uğraşmak zorunda olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle ülkelerin, işletmelerinin uluslar arası rekabet gücüne katkı sağlayan en etkin yapıya, kurumlara ve politikalara sahip bir ortamı sunmaları gerektiğine işaret edilmektedir. Bu çerçevede, çok sayıda kriterden hareketle her biri beş alt faktörden oluşan

ekonomik performans, hükümet etkinliği, iş aleml etkinliği ve altyapı faktörlerine dayalı olarak ekonominin genelinin uluslar arası rekabet gücüne ulaşılmaktadır (Bedir, 2009: 64).

3.2.3. Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Yönüyle Ölçülmesi

Araştırma geliştirme, şirket alt sektörü, sektör ülke boyutlarında rekabet gücünün ve büyümenin ana unsurlarından biridir. Ülke boyutunda, sektör ve alt sektör boyutlarında AR-GE faaliyetlerini değerlendirmenin çeşitli yolları vardır. İlk olarak girdi ölçütleri yoluyla değerlendirmektir. Bunlar, AR-GE harcamalarının miktar ya da bilim adamı ve/ veya araştırmacı sayısı olarak kabul edilir. Diğer yol ise çıktı ölçütleri ile değerlendirilmektedir. Burada ise bilimsel yayınlar ölçü kabul edilmekte olup teknoloji alanında bu gösterge, patent sayıları olarak kabul edilmektedir (Çiftçi, 2004: 108).

3.2.4. Dış Ticaret Hadleri

Ülkelerin uluslararası rekabet gücünü temsilen kullanılan temel göstergelerden biri de dış ticaret hadleridir. Birim değer, fiyat veya miktar cinsinden ihracat endekslerinin ithalat endekslerine oranı olan dış ticaret hadleri, bir birim ihraç malına karşılık gelen ithal malı değerini gösterir.

Dış ticaret hadlerinin bozulması, ithal malların daha pahalıya elde edilmesi ve ihraç mallarının daha ucuza teklif edilmesi demektir. Dış ticaret hadlerinin bozulması durumunda hükümet tarafından döviz kuruna yapılacak müdahalelerle ticaret hadleri ihracatçı veya ithalatçılar lehine değiştirebilir. Ancak literatürdeki ampirik çalışmaların ulaştığı genel sonuç, döviz kuru rejimindeki değişiklik veya düzenlemelerin dış ticaret hadleri üzerinde pekte etkili olmadığı yönündedir (Karagüz ve Şen, 2010: 5).

3.3. REKABET POLİTİKASI VE AMACI

Adam Smith'in serbest piyasa ekonomisi tezi, dayanağını doğal düzen düşüncesinden almaktadır. Smith'e göre doğada insanların müdahalesi olmadığı

zaman, mükemmel bir düzen vardır. Ekonomi de bu tabii hayatın bir parçasıdır, çünkü ekonomik sistemin kurucu unsuru olan insanda rekabet güdüsü, doğal bir içgüdü olarak bulunmaktadır. Ekonomik yaşam kendi akışına bırakılırsa, rekabet içgüdü ile ferdi çıkarlarını izleyen rasyonel bireyler, ekonomik birimler piyasa sistemini en iyiye götürecektir. Oysa bu doğal düzene yapılacak her türlü karışma ve engelleme, özellikle de devlet müdahaleleri, sistemin dengesini bozarak mükemmellikten uzaklaştıracaktır.

Adam Smith'in 18.yy.da ileri sürdüğü "görünmez el" kuramının makro ve mikro düzeyde her zaman için sağlıklı işlemediği ilerleyen yıllarda ortaya çıkmıştır. Makro düzeyde ekonominin karşılaştığı sorunlar 1929 buhranını yaratmış, mikro düzeydeki problemler ise rekabet yasalarının çıkarılmasına dayanak olmuştur. Adam Smith'in de fazla üzerinde durmadan belirttiği gibi, insanlar bazen doğal rekabet içgüdü ile hareket etmemekte, rakip birimler işbirliği içine girerek, piyasanın tabii işleyişini bizzat kendileri bozmaktadır. Smith böyle bir olasılığı belirtmesine rağmen, bu duruma karşı bir çözüm geliştirmemiştir.

Bu çözüm bir asır sonra ABD' de geliştirilmiş ve modern anlamda ilk rekabet kanunu yürürlüğe girmiştir. Günümüzde, liberal ekonomik sistemi benimsemiş birçok gelişmiş ülkede rekabet yasaları ve otoriteleri mevcuttur (DPT, 2000: 3).

Son yıllarda küresel alanda uluslararası ticaret ilişkilerinin hızlanması, firmaların yoğun rekabetin yaşandığı pazarlarda başarı elde etme şansını güçleştirmektedir. Gelişmiş iletişim ve ulaşım teknolojilerinin tüm dünyanın kullanımına sunulması ve ülkeler arasındaki sınırların da daralması yaşanan değişimi hızlandırmış ve teknolojilerin daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Farklı ülkelerdeki firmalar arasındaki stratejik işbirliğinin artması sonucu dünyada var olan rekabet anlayışında önemli değişiklikler olmuştur.

Uzun yıllar varlığını koruyan kapalı piyasa anlayışı yıkılmış ve sonuçta kamu tarafından iç pazarda uzun yıllardır dış firmalara karşı korunan işletmeler yoğun rekabet içine çekilmiştir. Yaşanan bu değişiklikler sonrasında ülkeler rekabet gücünün korunması ve artırılması konusuna daha fazla önem vermek zorunda

olduklarını fark etmişler ve ulusal rekabetin düzenlenmesi ve rekabet gücünün artırılması konusunda yapılan araştırmalara büyük destek sağlamışlardır (Çivi ve Erol, 2008: 99).

Rekabet politikası, piyasa sisteminin işleyişine, yani rekabete işlerlik ve geçerlilik kazandırmak, tüketicileri rekabeti bozucu uygulama, oluşum ve politikalara karşı korumak ve verimliliği artırmak yoluyla tüketici refahını ve ulusal firmaların yabancı rakiplerine kıyasla rekabet güçlerini azamileştirmek için devletin aldığı her türlü önlem olarak tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2004).

Rekabet politikalarının genel hatlarıyla amacı rekabetçi bir piyasa yapısına ulaşmak, bunu da sağlamak için rekabetin olduğu piyasaları korumak, rekabetin olmadığı piyasalarda da rekabet koşullarını yaratmaktır. Rekabetçi piyasalar, belirli koşullar altında, kaynakların etkin biçimde dağılımını sağlar. Etkin kaynak dağılımı, bir başka deyişle kıt olan kaynakların maksimum etkinlikte kullanılması ise toplumsal refahı maksimize edecektir (Ege, 2000: 67).

Rekabet politikasının başlıca fonksiyonları şu şekilde özetlenebilir. İlk olarak, rekabeti azaltan firmalar arası anlaşmaların engellenmesine yönelik önlemleri kapsar. Tüketicilerin refah kaybına yol açan kartel veya benzeri anlaşmaların engellenmesi bu politikanın temel unsurlarından biridir. İkinci olarak, hakim piyasa pozisyonunun kötüye kullanılmasının engellenmesine çalışır. Piyasada hakim bir pozisyon elde eden firmalar çeşitli stratejiler uygulayarak bu pozisyonlarını kötüye kullanmak isteyebilirler. Rekabet politikası son olarak, şirket satın alma ve birleşmeleri yoluyla piyasada tekelleşmenin meydana gelmesini engellemeye çalışır. Şirket satın alma ve birleşmeleri ölçek ekonomilerine yol açmak suretiyle iktisadi verimlilik ve etkinliği artırabilir.

Bu tip uygulamalar birbirine zıt iki önemli sonuç meydana getirdiği için rekabet politikası yoluyla piyasadaki tekelleşmenin önlenmesi ile birleşme ve satın almaların ortaya çıkardığı uluslar arası rekabet gücü avantajından yararlanma arasında bir değiş tokuşun meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Rekabet, üretici ve tüketicilerin refahını artıran bir unsurdur. Ancak fiyat dışı rekabetin yoğunluğu ve önemi rekabet sonucunda ulaşılan refahın da çok

boyutlu olmasını gerektirmektedir. Kalite, hız, yeni ürün ve süreçlerin devreye girmesi, yeni hizmet yöntemlerinin ortaya çıkması rekabetin toplam refaha ilave katkılarını oluşturur. Bu unsurların pek çoğu ölçülemez nitelikte olması ve değer yargıları bünyesinde barındırması nedeniyle, rekabet hukuku ve politikasının ulaşmak istediği amacın belirlenmesinde etkinliğin iyi bir şekilde tanımlanması gereklidir (Aktan ve Vural, 2004).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KRİZ DÖNEMLERİNDE DIŞ TİCARETİNİN VE REKABETİNİN İNCELENMESİ

1. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ

Bilindiği üzere 1980, Türkiye için ithal ikameci politikaların yerini dışa dönük politikalara bıraktığı yıldır. Seksenlerin ilk yarısından itibaren ticaretin serbestleşmesi ile birlikte dış ticaret hacminde önemli artışlar gözlenmiştir.

Dış ticaret hacminin 2004 yılı itibariyle 160 milyon dolar üzerine çıkması dikkat çekicidir. Yine 2004 yılında dış ticaret hacminin GSMH’ ya oranı %50’nin üzerine çıkmıştır. Dış ticaret açığının son yıllarda oran olarak da yükselmesi kaygı verici durumdadır.

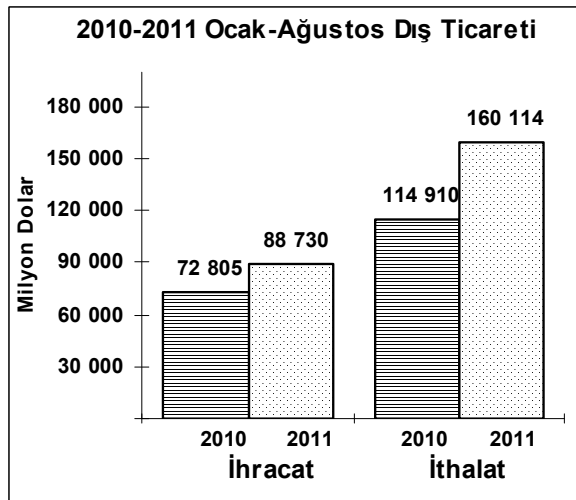
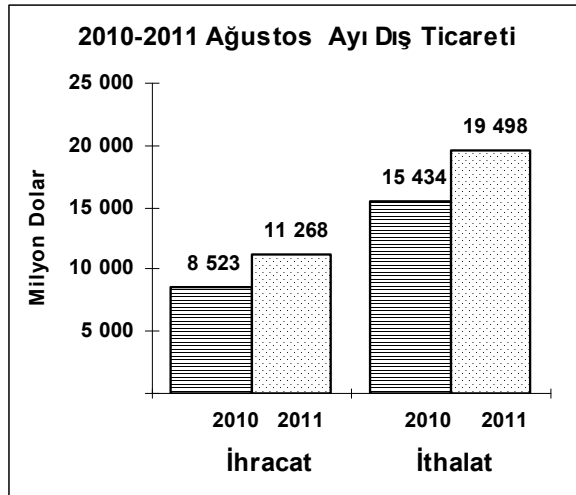
Türkiye ihracatının %90’ından fazlası sanayi ürünleri, bu ürünlerin yine çok büyük bir bölümü özel imalat sektörü kaynaklıdır (Gürsel ve Polat, 2006: 14). Özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren ve özellikle 2000’li yıllarda ihracatın bileşimindeki değişim dikkat çekicidir. Temel tarım ürünleri ihracatının 1990’ların ortasında %15’in üzerinde olan payı, 2005’e gelindiğinde %6’ya kadar düşmüştür. Öte yandan tekstil sektörünün payını koruduğu ancak konfeksiyon ürünleri ihracatında payın %20’den %15’e düştüğü görülmektedir. Demir ve çelik ürünleri payını korurken (%8), demir ve çelikten eşya ürünleri ihracat içindeki payını 1996’daki %2’den, 2005’te %4’e çıkarmıştır. İhracat payındaki son yıllardaki en büyük artış makine, elektrik ve elektronik ürünler, motorlu taşıtlar ve parçalarında gerçekleşmiştir.

Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye’nin temel ticaret ortağıdır. Özellikle Gümrük Birliği (1996) sonrası Avrupa Birliği ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi artış göstermiştir. 2000’li yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranının toplam dış ticarete yıllık %65 iken, Avrupa Birliği ile olan dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllık ortalama %75’tir. Bunun anlamı, Türkiye’nin dış ticaret

açıkları tehlikeli bir biçimde artmaktadır ama bunun nedeni büyük ölçüde Avrupa Birliği ile olan dış ticaret değildir. Dış ticaret açığı içerisinde Avrupa Birliği'nin payı artmamaktadır. Buna karşın üçüncü ülkeler ile olan dış ticaretimizden kaynaklanan açık, oran olarak artmaktadır (Utkulu, 2005: 28).

TÜİK'in son bülteni Türkiye'nin dış ticaretteki güncel durumunu göstermektedir. Oluşturulan geçici dış ticaret verilerine göre, 2011 Ağustos ayında, 2010 yılının aynı ayına göre ihracat %32,2 artarak 11268 milyon dolar, ithalat ise %26,3 artarak 19498 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. aynı dönemde dış ticaret açığı 6911 milyondan, 8230 dolara ulaşmıştır.

Grafik 2.1. TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

2011 Ağustos ayında önceki yılın aynı ayına göre ihracat değişim oranı %36,7 ithalatın değişim oranı ise %26,3 olmuştur. 2011 Ağustos ayında bir önceki aya göre ihracat %6,6 artarken, ithalat ise %5,7 gerilemiştir (TÜİK, 2011: 1).

2. KRİZLERİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ- 2001 VE 2008 KRİZLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Ülkemizde kronik bir yapıya bürünen ekonomik krizlerin temelinde, iç ve dış kaynaklı birçok sorunun yattığı bilinmektedir. Ancak, dış ticarete yaşanan olumsuzluklar bu sorunların en önceliklilerindedir. Kriz dönemleri incelendiğinde yaşanan ekonomik krizlerin, ister iç etkenlerden kaynaklı olsun ister dış etkenlerden kaynaklı olsun Türkiye’nin dış ticareti üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Bu bölümde 2001 ve 2008 krizleri öncesinde ve sonrasında Türkiye’nin ekonomik yapısı ve dış ticaretinde ne gibi değişiklikler olduğu incelenecektir.

2.1. 2001 KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASI EKONOMİNİN GENEL DURUMU

Türkiye ekonomisinin temel iktisadi dönüşümlerden birisi, 1980’lerle birlikte dışa açık ekonomi politikalarına geçilmesi ve piyasa ekonomisinin hâkimiyetinin ekonomide güçlenmesidir. 1990’lı yıllarda ise finansal serbestleşme politikalarının uygulanmasıyla Türkiye ekonomisi için yeni fırsat ve tehditlerin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Bu süreçte kamu finansman açığı ve cari işlemler açığı olmak üzere kur, faiz, enflasyon, dış ticaret, iç ve dış finansman alanlarında sürekli olarak çeşitli düzeyde sıkıntılar kendisini hissettirmiştir. Ne zaman bu sorunlu alan yönetilemeyecek hale gelmiştir, o zaman Türkiye ekonomisi başta döviz krizi olmak üzere finansal ve iktisadi krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, iktisadi kalkınma sıkıntıları, finansman açıklarına yol açarken, finansman açıklarının sürdürülememesi de başta finansal krizler olmak üzere iktisadi krizlere yol açmaktadır (Oktar ve Dalyancı, 2010: 12).

Türkiye 1994 yılı başında bir ekonomik krizin içine girmiş, uzun bir süre istikrarlı görünen dolar-TL paritesi ciddi şekilde bozulmuş, enflasyonist beklentiler büyük ölçüde artmış, Hazine içeride borçlanamaz duruma gelmiştir. Siyasal iktidar 5 Nisan 1994 istikrar programını yürürlüğe koymuş ve IMF ile stand-by düzenlemesine girilmiştir (Eğilmez, 2009: 71). 1994 krizi çok şiddetli fakat kısa sürelidir. Kriz sonucunda 1994 yılında Türk ekonomisinde GSYİH % 5 oranında küçülmüş, enflasyon oranı ise % 106'ya yükselmiştir. 5 Nisan kararları etkisiyle enflasyon oranı %88'e gerilemiştir. Bankalar arası piyasada gecelik faiz oranı %1000'lere çıkması bankacılık sektörünü sarsmıştır. IMF'den alınan borçlar sayesinde GSMH ancak % 3 oranında artmıştır. Makroekonomik göstergelerin kötüleşmesi, yurtdışı ekonomik politikalarda yapılan önemli yanlışlıklar krizi kaçınılmaz kılmıştır (Ergenç, 2009: 34).

1998 yılına gelindiğinde Türkiye, 1980'li ve 1990'lı yılların bıraktığı olumsuz mirasın yükünü aynı yönde sürdüremeyecek durumdaydı. 1997 sonunda enflasyon %100'e varmıştı, iç borçlar bir bakıma çevrilemez noktadaydı, dış borçlar da hızla artmıştı. Bir olumsuzluk kaynağı, Asya-Rusya krizinin Türkiye'ye yansiyarak 1998 başından itibaren mal ve hizmet ihracat gelirlerini ve borsaya giren portföy yatırımlarını olumsuz yönde etkilemesi oldu. Bu olumsuz etkiler sürerken hükümet enflasyonu indirme amaçlı bir programı devreye soktu, IMF ile bir "yakın izleme" anlaşması imzaladı. Bu temelde, kamu harcamalarının kısılması anlamına geliyordu. 1999'dan sonra ekonominin gidişatında, sermaye kaçıışı dâhil, IMF politikalarının ve Türkiye'ye dayattığı yasalara etkileri devreye girmiştir. 2000 yılının son çeyreği ile birlikte ekonominin çöküşünde, göklere tırmanan işsizlik, dipler vuran reel ücretler ve patlayan sosyal sorunlarda, çöken borsa fiyatlarında öncelikle IMF politikalarının hataları, bunu izleyerek de finans kesimindeki kırılganlık ve hükümetin hataları rol oynadı (Kazgan, 2002: 9).

2001 likidite krizinin oluşmasına etki eden temel faktörler arasında, sermaye girişinin sürekliliğini sağlama ve beklentilerin yönetilmesinde hükümetin hataları, IMF programındaki kur riskine karşı yeterli desteğin sağlanmasında eksiklik, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör gösterilebilir. Diğer yandan, petrol fiyatlarındaki, FED

faizlerindeki yükselmeler gibi olumsuz dışsal koşullar ve Türkiye'deki bankacılık sistemindeki kırılğan yapının etkisiyle 2001 Şubat krizinin ortaya çıktığı söylenebilir (Oktar ve Dalyancı, 2010: 14). Şubat 2001 krizinin ardından bankacılık sisteminin çöküşünü önlemek için yapılan düzenlemeler devletin mali yükümlülüklerini çok yüksek düzeylere sürüklenmiştir. Ödemeler dengesinin sermaye hesabında büyük net çıkışlar gerçekleşmiştir. Reel ekonomi arz ve talep yönlü olumsuzlukların etkisiyle önemli oranda daralmıştır. Krizden çıkışın hızlı ve kolay olmayacağı görüşü yaygınlık kazanmıştır. Mayıs 2001'de açıklanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" Mayıs'ta imzalanan yeni IMF stand-by düzenlemesiyle ve Dünya Bankası kredileriyle desteklenmiş ve üretimdeki serbest düşüşü önleyememesine rağmen krizin denetim altına alınmasında etkili olmuştur (Celasun, 2002: 17).

Kriz sonrası Türkiye ekonomisinde görülen gelişmeler bağlamında ilk önemli gelişme ekonominin tekrar pozitif büyümeye geçmesi olmuştur. 2002'de hükümetin hazırladığı Acil Eylem Planında, IMF ile ilişkileri sürdürmesiyle oluşan iç ve dış piyasalardaki güven sonucu, büyüme oranı 2002-2007 döneminde %5-%10 arasında gerçekleşmiştir. İşsizlik oranları % 10 düzeyinin üstünde katılmıştır. Diğer bir önemli gelişme ise enflasyon oranınının 30 yıl sonra tek haneli rakamlara inmesi olmuştur. Bununla birlikte enflasyon hedeflemesine örtülü biçimde geçilen 2002-2005 döneminde enflasyonda düşme görülürken 2006 yılından itibaren enflasyon görece artma eğilimine girmiş ve tek haneli rakamlara düşen enflasyon hedeflenen %4-6 bandına, oluşan katılıklar nedeniyle inmemiştir (Üzümcü ve Dikkaya, 2010: 284).

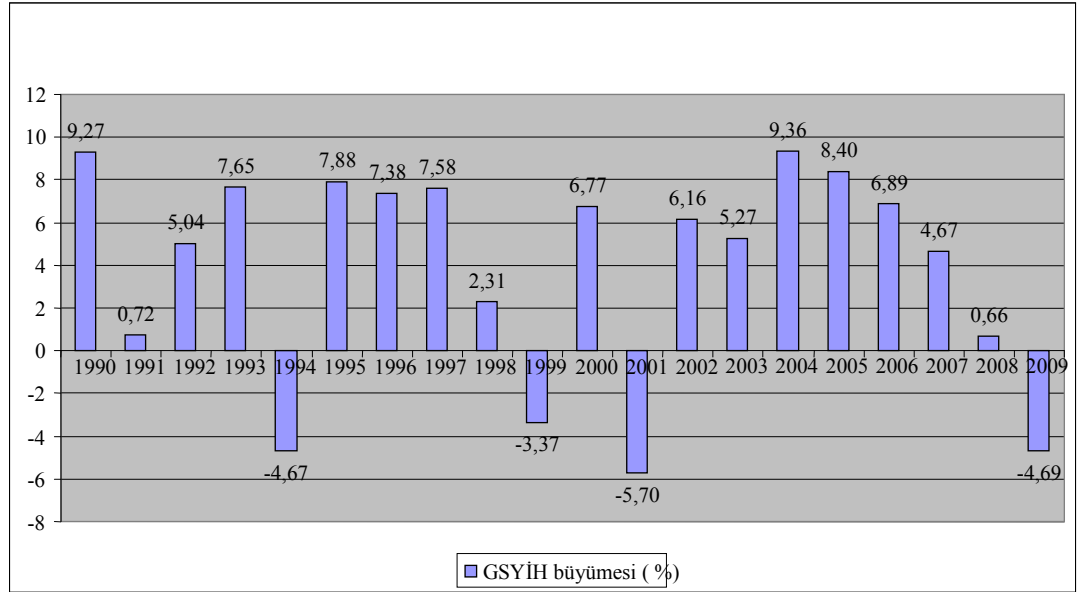
2.2. 2008 EKONOMİK KRİZİ SONRASI EKONOMİNİN GENEL DURUMU

2008 yılına geldiğinde küresel kriz kuşkusuz Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Ancak durum bu sefer 2001 krizinden tamamen farklı olmuştur, çünkü 2001 krizi Türk ekonomisinin ve özel sektörün zayıflıklarından kaynaklanmıştır. Üstelik yurt dışından kredi almak ve üretimi, istihdamı ve gelirleri artırmak için yabancı ülkelerdeki krizi finanse etmek ve Türk malları için talebi güvence altına

almak mümkündür. Hatta 2008 krizinde başlangıç ABD’de oldu, batı Avrupa ekonomilerine yayıldı ve neredeyse dünya üzerindeki bütün ülkeleri etkiledi. Bu krizden dolayı milli gelir ve kişi başına milli gelir düşmüştür, enflasyon, bütçe açıkları, borç stokları, cari hesaplar, dış ticaret açıkları ve Merkez Bankası rezervleri azalmıştır (Danacı ve Uluyol, 2010: 876).

Yaşanan küresel mali krizin yol açtığı belirsizlik ortamının küresel ölçekte sıkılaştıran finansal koşulların yanı sıra yatırım ve tüketim harcamalarının da azalmasına neden olduğu ve artan tasarruf eğiliminin de etkisiyle iç talepte sert bir daralmaya yol açtığı görülmektedir. Küresel ekonomide artan bu sorunlarla birlikte, Türkiye’de GSYİH büyüme oranları 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren belirgin bir şekilde yavaşlama eğilimine girmiştir. 2008 yılının son ve 2009 yılının ilk çeyreğinde ise ekonomik faaliyette oldukça sert bir gerileme yaşandığı Grafik 2.2’de görülmektedir.

Grafik 2.2. Türkiye’de Dönemler İtibariyle GSYİH Büyüme Oranı (%)

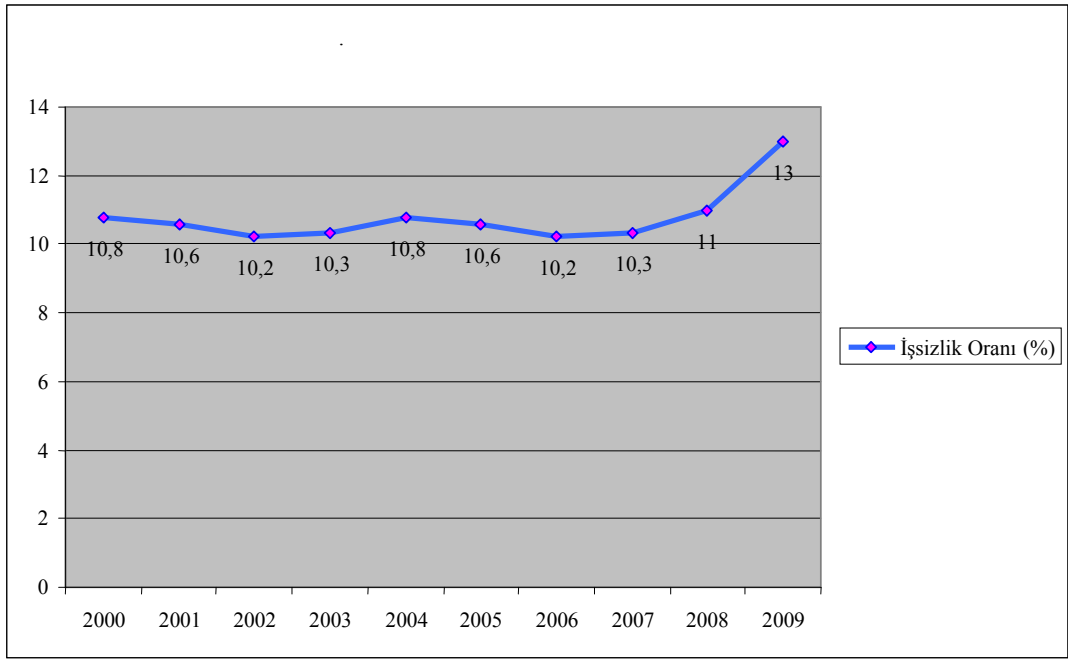

Kaynak: World Bank (2011), <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?Step=3&id=4> (20.06.11).

2008 yılının son çeyreği ve sonrasındaki iktisadi faaliyetlerdeki daralmanın temel sebebinin ihracata dayalı üretim yapan sanayi sektöründe meydana gelen küçülme olduğu söylenebilir. Bu durumun tarım dışı istihdamdaki bozulmayı hızlandırdığı, iş gücüne katılım oranındaki belirgin artışında etkisiyle işsizlik

oranlarında tarihi bir yükselişin yaşanmasına neden olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreği ile 2009 yılının birinci çeyreğinde iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlamanın derinleşmesiyle birlikte iş gücü piyasasına ilişkin olumsuz çizginin bir önceki döneme göre kötüleşerek devam ettiği ve işsizlik oranlarında sert artışların yaşandığı Grafik 2.3’de görülmektedir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 387).

Grafik 2.3. Türkiye İçin 2000-2009 Yılları Arası İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, Mankiw (2009).

2000 krizinden sonra yaklaşık yedi yıldır arka arkaya istikrarlı bir büyüme performansı sergileyen Türkiye Ekonomisi’nde 2008 yılının son çeyreğinde küçülme dönemi başlamış ve bu küçülme 2009’un üçüncü çeyreğine kadar devam etmiştir. bu dönemde milli gelir % 7,9 küçülmüştür. 2001 krizinde % 5,9, 1994 krizinde %6,9 oranlarına bakıldığında milli gelirdeki küçülme açısından 2009’daki küçülme yakın tarihin en kötüsüdür. Küçülmeyi en çok etkileyen kategoriler iç ve dış talepte düşme, yatırımların azalması ve ihracatın azalmasıdır (Danacı ve Uluyol, 2010: 878).

3. 2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE GÖRÜLEN DEĞİŞMELER

2001 krizi öncesi Türkiye’nin dışında gerçekleşen Asya ve Rusya krizleri nedeniyle dış konjonktür değişmiştir. Asya ve Rusya krizi, Türkiye ekonomisi üzerinde doğrudan etkili olmamıştır. Türkiye’de krizin etkisi dolaylı biçimde ve sonradan ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, başlangıçta Güneydoğu Asya yükselen pazar ekonomilerinin krizi olarak düşünülen bu gelişme, daha sonra yabancı yatırımcılar tarafından tüm diğer yükselen pazarların krizi olarak değerlendirilmeye başlamış ve bu ülkelerden hızlı biçimde yabancı sermaye çıkışları olmuştur. Güneydoğu Asya ülkeleri, Türkiye için önemli bir ihracat pazarı olmadığından Türkiye krizden başlangıçta pek etkilenmese bile, bir yandan uluslar arası piyasalarda borçlanmada zorlanmaya başlamış, diğer yandan önemli bir dış ticaret partneri olan Rusya’ya ihracatta sorunlar yaşamaya başlamıştır.

Öte yandan 2001 krizinin ortaya çıkması bağlamında 2000 yılı başında uygulamaya konan Enflasyonla Mücadele Programına değinmekte de yarar bulunmaktadır. Belirtilen bu program, Asya ve Rusya krizi ve depremin etkisiyle oluşan olumsuzlukların ortadan kaldırılması amacıyla hazırlanmıştır. Döviz kuru sepetine dayalı bu programa stand-by anlaşması ile IMF desteği sağlanmıştır. Ancak, 2000 yılında faizler ve enflasyon düşürülmesine karşın kur sepeti nedeniyle TL aşırı değerlenmiş ve ihracat çok az (%4,5) artarken ithalat neredeyse patlamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı %51 düzeyine gerilemiştir. Ayrıca ithalat kanalından yeterince döviz girişi olmayınca piyasada likidite sıkıntısı baş göstermiş, 22 Kasım 2000’de küçük ölçekli bir para krizi patlamış, 13 banka ve çok sayıda aracı kurum batmıştır. Bu sıkıntılara rağmen sürdürülen program, 19 Şubat 2001’de Çankaya Köşkü’nde yaşanan “Anayasa Kitapçığı” tartışması sonrası çökmüştür. Kriz ortamında döviz fiyatları ve faizler tırmanışa geçmiş, bir gecede 6 milyar dolarlık rezerv azalışı nedeniyle döviz kuru serbest bırakılmıştır. 15 Nisan 2001’de krizden çıkışı sağlayabilmek için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı açıklanmıştır. 2001’de TL önemli ölçüde değer yitirmesine karşın Tablo 2.1’de görüldüğü gibi ihracat artışı %12,8 düzeyinde kalmıştır. İthalattaki daralma %24

olurken bir önceki yılda 26,7 milyar doları bulan dış ticaret açığı 2001’de 10 milyar dolar düzeyine gerilemiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı %75 düzeyine yükselmiştir.

Tablo 2.1. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi (1993-2002, milyar dolar %)

Yıllar	İhracat (X)	X Artış Oranı	İthalat (M)	M Artış Oranı	X-M	X/M
1993	15,3	4,3	29,4	28,7	-14,1	-3,6
1994	18,1	18,0	23,2	-20,9	-5,1	2,0
1995	21,6	19,5	35,7	53,5	-14,0	-1,4
1996	23,2	7,3	43,6	22,2	-20,4	-1,3
1997	26,2	13,1	48,6	11,3	-22,3	-1,4
1998	27,0	2,7	45,9	-5,4	-18,9	1,0
1999	26,6	-1,4	40,7	-11,4	-14,1	-0,7
2000	27,8	4,5	54,5	34,0	-26,7	-4,9
2001	31,3	12,8	41,4	-24,0	-10,1	2,3
2002	36,1	15,1	51,6	24,5	-15,5	-1,0

Kaynak: TÜİK, Üzümcü ve Dikkaya (2010: 284).

2001 krizi sonrası dış ticaret gelişmelerine bakıldığında, Tablo 2.1’de görüldüğü gibi, TL’nin dolar karşısında değerini koruduğu ve dolarizasyon sürecinin etkilerinin azaldığı 2002-2006 döneminde genel olarak hem ihracat hem de ithalat artmış, bununla birlikte ithalat artışı daha yüksek olmuştur. Bu dönemdeki yüksek oranlı artışların etkisiyle 2005 yılı itibarıyla ihracat 85,5, ithalat yaklaşık 140 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak ithalat artışı görece daha yüksek olduğu için dış ticaret açığı 2006 sonunda 54 milyar dolara yükselmiştir. Bu ortamda ihracatın ithalatı karşılama oranı da %61 düzeyine doğru düzenli biçimde gerilemiştir (Üzümcü ve Dikkaya, 2010: 284).

Tablo 2.2. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi (2003-2010, milyar dolar %)

Yıllar	İhracat (X)	X Artış Oranı	İthalat (M)	M Artış Oranı	X-M	X/M
2003	47,2	31,0	69,3	34,5	-22,1	68,1
2004	63,2	33,7	97,6	40,7	-34,4	64,8
2005	73,5	16,3	116,8	19,7	-43,3	62,9
2006	85,5	16,4	139,6	19,5	-54,0	61,3
2007	107,3	25,4	170,1	21,8	-62,8	63,1
2008	132,0	23,1	202,0	18,8	-70,0	65,4
2009	102,1	-22,6	140,9	-30,3	-38,7	72,5

Kaynak: TÜİK, Üzümcü ve Dikkaya (2010: 286).

2008 küresel krizi öncesindeki dış ticaret gelişmelerine bakıldığında, 2007 ve 2008 yıllarında ihracat ve ithalat artışının devam ettiği, ancak bu kez ihracat artışının ithalat artışından görece yüksek olduğu görülmektedir. Bu gelişme paralelinde 2008 sonunda ihracatın 132 milyar, ithalatın ise 202 milyar dolara yükseldiği ve dış ticaret açığının 70 milyar dolara ulaştığı dikkati çekmektedir (Tablo 2.2.).

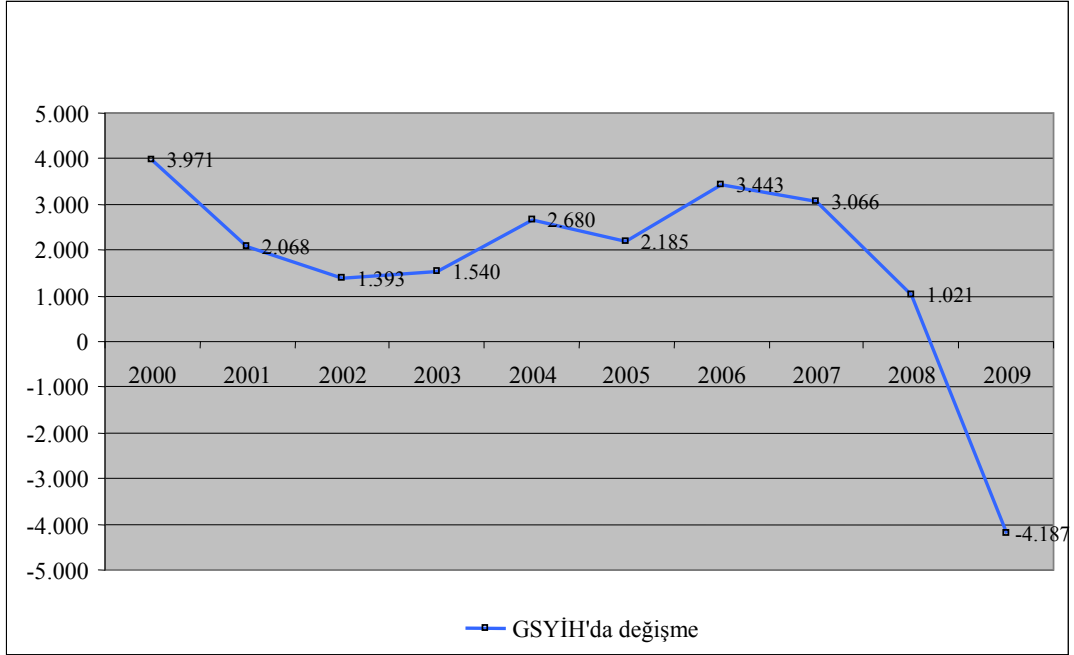
2008 yılının son çeyreğinden itibaren dünya, önce finans piyasalarını sonra da reel ekonomileri etkisi altına alan büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Hızla küresel bir boyut kazanan krizin dünya ekonomileri üzerindeki etkileri yıkıcı bir şekilde ortaya çıkmış, finans koşullarındaki bozulma ve toplam talebin gerilemesiyle birlikte küresel ticaret hızla yavaşlamıştır. Küresel ekonomi II. Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük daralmayı yaşamıştır. Krizle birlikte başta Türkiye'nin önemli dış ticaret ortakları olmak üzere hemen hemen tüm ekonomilerde ekonomik küçülme, işsizlik oranında artış, iş âleminin beklentilerindeki bozulmalar gibi unsurlar nedeniyle tüketim ve yatırım taleplerinde ciddi bir daralma ortaya çıkmıştır. Talebin azalmasına paralel olarak uluslararası

ticaret hacmi azalmıştır. Küresel krizin dünya ticareti üzerindeki olumsuz etkileri 2008 yılının ikinci yarısından itibaren daha da belirginleşmiştir.

Krizin Türkiye’de en fazla etkilediği alan dış ticaret kanalı olmuştur. Dünyada devam etmekte olan kriz nedeniyle büyümedeki genel yavaşlama, Türkiye’nin dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Krizle birlikte Türkiye’nin dış ticareti daralmış, bu daralmaya bağlı olarak ekonomik büyüme azalmış ve işsizlik oranı artmıştır. Krizin Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkileri, dış talep daralması, avro/dolar paritesindeki dalgalanma ile emtia ve enerji fiyatlarındaki düşüşler olmak üzere başlıca üç kanal üzerinden olmuştur (Ergün ve Gökdemir, 2010: 2115).

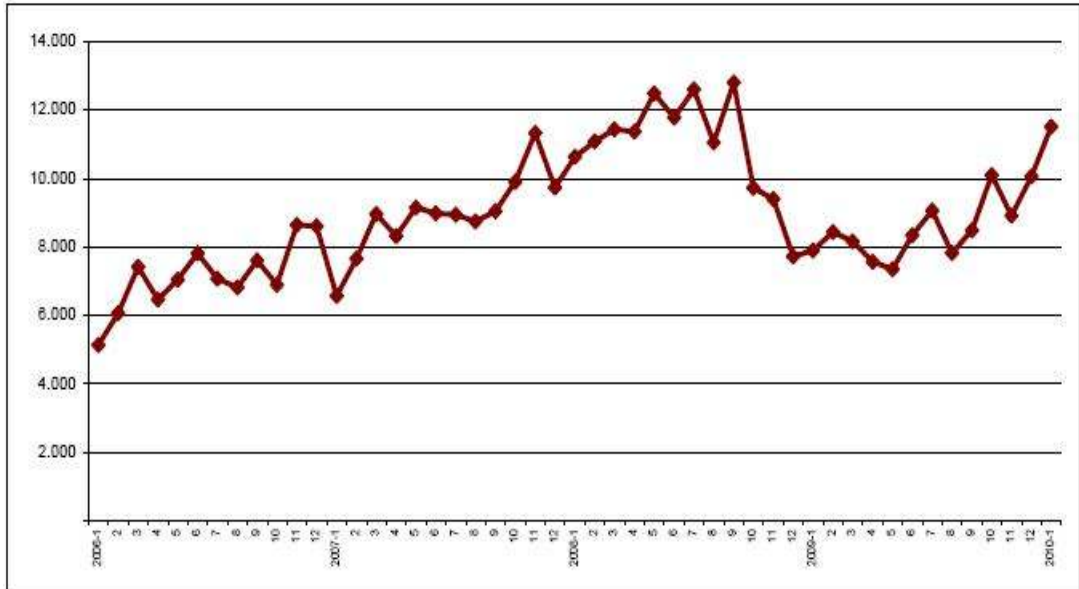
Türkiye’nin toplam ticaret hacminin yarıya yakını AB üyesi ülkeler ile yapılmaktadır. Bu ülkelerle yapılan ihracatın hemen tamamı başta giyim, gıda ve içecek olmak üzere tüketim mallarından oluşmaktadır (Küçükiremitçi, 2008: 10). Küresel krizin kendisini en sert bir şekilde hissettirdiği coğrafyanın Avrupa kıtası olduğu ve AB’nin 2009 yılında % 4 ila % 4,5 arasında küçüldüğü dikkate alındığında Türk ihracatçıların da bu süreçten etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur (Kutlay, 2009: 59). Krizin ortaya çıkmasıyla küresel düzeyde ekonomiler küçülmüş ve buna bağlı olarak da dış talep hızla gerilemiştir. Dış ticarete en fazla paya sahip olan Avrupa Birliği üyesi ülkelerin de GSYİH’sı hızla gerilemiş 2007 yılında %3,066 oranında artan GSYİH 2008 yılında %1,021 oranında artmış, 2009 yılında ise %4,187 oranında küçülmüştür (Grafik 2.4). Ekonomik büyümenin azalmasına paralel olarak bu ülkelerin dış talebi de hızla düşmüştür. Türkiye’nin ihracatında en yüksek paya sahip olan ülkelerin düşen talebine bağlı olarak ihracatta 2008 yılının ekim ayından itibaren gerileme sürecine girmiştir.

Grafik 2.4. Avrupa Birliği GSYİH'sında Meydana Gelen Değişme (Sabit fiyatlarla)

Kaynak: TÜİK.

Grafik 2.5. Aylara Göre Türkiye'nin İhracatı (milyon \$)

Kaynak: Ergün ve Gökdemir (2010: 2117).

2008 yılının son çeyreğinden itibaren Türkiye'nin ihracat hacmi sert bir düşüş göstermiştir (Grafik 2.5). 2008 yılı Eylül ayında 12.793 milyon dolara

gerilemiştir. Bu sert düşüşte özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelere yapılan ihracatın azalması etkili olmuştur. Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle yaptığı ihracat Ocak 2002-Eylül 2008 döneminde %23 oranında artarken, Ekim 2008-Ocak 2009 döneminde %32 oranında azalmıştır. 2008 Eylül ayında Türkiye'nin AB üyesi ülkelere 5.720 milyon dolar olan ihracatı 2008 yılının Aralık ayında 3.224 milyon dolar olmuştur. Bu düşüş özellikle 2009 yılının ilk yarısında da belirgin şekilde devam etmiştir. 2008 yılında 63 milyar dolar olan AB ülkelerine ihracat 2009 yılında 47 milyar dolara gerilemiştir. Dünyadaki en büyük ekonomi olan ABD, 2006 yılında ihracatımızda 4. sırada yer alırken, 2007 yılında 7. sıraya düşmüş, ithalatımızda ise 5. sırada yer almıştır. ABD ekonomisindeki durgunluk nedeniyle, Türkiye'nin ABD'ye ihracatı 2005 ve 2006 yıllarında %1 ve %3,1 gibi çok düşük oranlarda arttıktan sonra 2007 yılında %17,6 azalmış, 2008 yılının ilk dokuz ayında ise sadece %3,9 oranında yükselmiştir.

Tablo 2.3. Krizde En Fazla Düşüşün Olduğu İhracat Fasılları (bin \$)

Fasıl Adı	2008	2009
Demir ve Çelik	14.946.308	7.638.817
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	18.326.711	12.257.525
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	7.531.776	3.901.225
Nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	10.258.590	8.130.443
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	7.971.713	6.636.374
Demir veya çelikten eşya	5.742.363	4.548.867
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	5.326.729	4.294.923
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	7.826.732	6.925.480
Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	2.647.859	1.826.239
Bakır ve bakırdan eşya	1.157.409	597.018

Kaynak: DTM, Ergün ve Gökdemir (2010).

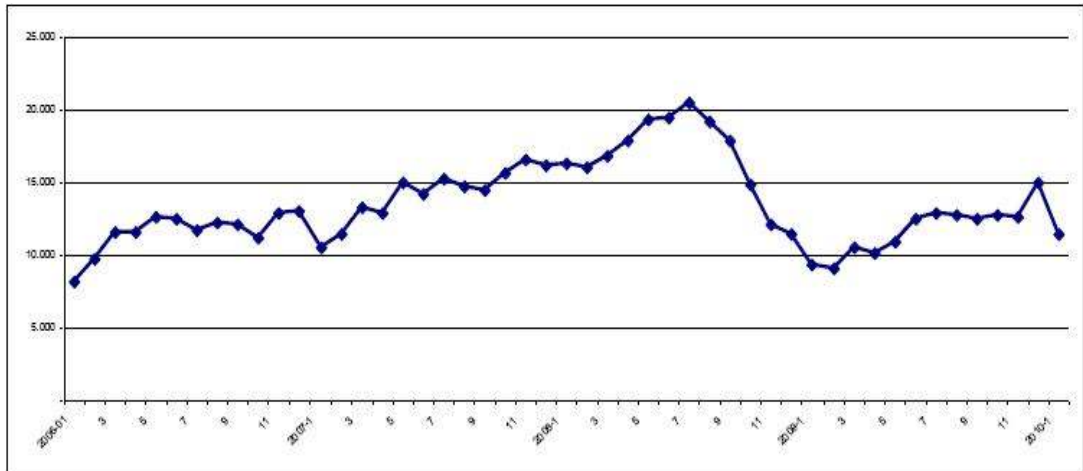
Türkiye ekonomisinde 2002 yılından itibaren enerji ve emtia fiyatlarındaki yükselişler, TL'deki aşırı değerlenme ve Türkiye ekonomisinde yaşanmakta olan büyüme süreci sebebiyle yükselen ithalat, küresel krizin de etkisiyle 2008 yılında yavaşlamıştır. Gerek dünya pazarlarındaki daralmaya bağlı olarak gerekse döviz kurlarının yükselmesi nedeniyle 2008 yılı Temmuz ayında 20.557 milyon dolar olan ithalat 2009 yılı Şubat ayında 9.075 milyon dolar olmuştur. 2010 yılı Ocak ayında ise Türkiye'nin ithalatı 11.054 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplamda 2009 yılı ithalatın 2008 yılına göre % 30,3 azalarak 140,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (Grafik 2.6) (Ergün ve Gökdemir, 2010: 2119).

Tablo 2.4. Krizde En Fazla Düşüşün Olduğu İthalat Fasılları (bin \$)

Fasıl Adı	2008	2009
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	48.281.193	29.887.135
Demir ve çelik	23.160.241	11.345.033
Nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	22.539.348	17.137.670
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	12.789.717	8.976.223
Plastik ve plastikten mamul eşya	9.385.517	6.945.170
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	13.892.260	12.250.190
Bakır ve bakırdan eşya	3.275.974	1.985.368
Organik kimyasal müstahsallar	4.421.328	3.341.520

Kaynak: DTM, Ergün ve Gökdemir (2010).

Grafik 2.6. Aylara Göre Türkiye'nin İthalatı (milyon \$)

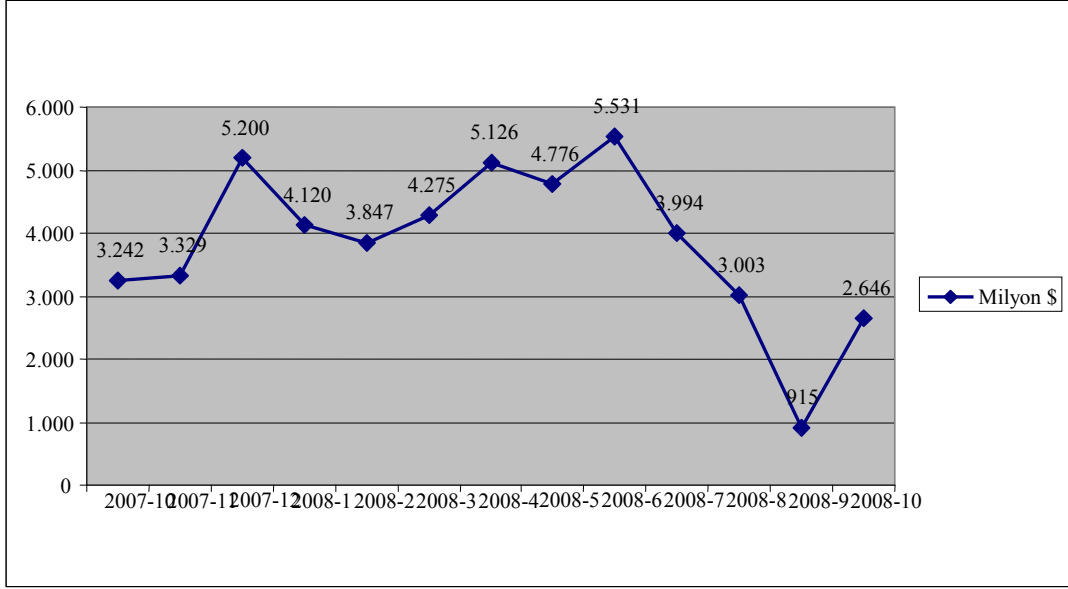

Kaynak: Ergün ve Gökdemir (2010: 2119).

Küresel finansal krizin ülkemizde cari açık üzerindeki etkisi olumlu olmuştur. 2008 ortalarına kadar aylık olarak 4 milyar doların üzerinde seyreden cari açık Temmuz ayından itibaren hızla düşmeye başlamıştır. Eylül ayında ise 1 milyar

doların altına düşmüştür (Grafik 2.7). Tabii ki cari açığındaki azalma önemli ölçüde büyüme oranındaki azalma pahasına gerçekleşmiştir (Alantar, 2009: 12).

Grafik 2.7. Türkiye’de Cari Açığın Aylık Gelişimi

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, (Erişim: 21.06.2011)

Sonuç olarak önemli ticaret ortağı olan ülkelerin krizden ağır şekilde etkilenmesi Türkiye'nin dış ticaret hacmini de olumsuz etkilemiştir. 2007 yılında %25,5 oranında artan ihracat, 2008 yılında %23,1 oranında artmıştır. 2009 yılında ise ihracat %22,6 oranında azalmıştır. Benzer şekilde ithalat 2007 yılında % 22,8, 2008 yılında % 18,8 oranında artarken 2009 yılında % 30,3 oranında azalmıştır.

4. TÜRKİYE’NİN REKABET GÜCÜNÜN İNCELENMESİ

Türkiye ekonomisi, dünya ekonomisindeki gelişmelere benzer biçimde, 24 Ocak 1980 istikrar önlemlerinden bu yana aşamalı olarak uygulamaya koyulan mal ticaretini liberalleştirici, özellikle Ağustos 1989’daki finansal düzenlemelerden bu yana da sermaye hareketlerini liberalleştirici politikaların etkisiyle, yerli firma ve sektörler açısından daha rekabetçi bir ortam haline gelmeye başlamıştır.

Öte yandan, Türkiye'nin 1950'lerin ikinci yarısından bu yana süren ve 1987'deki tam üyelik başvurusundan sonra iyice alevlenen Avrupa Birliği'ne

katılma isteği ve buna yönelik gümrük tarifesi indirimlerinin de etkisiyle, küresel rekabet kavramı ülkemizde sıkça kullanılan kavramlar arasına girmiştir (Kibritçioğlu, 1996: 2).

Türkiye, etkin rekabetin sağlanmasına yönelik çalışmalara geç başlamıştır. Ülkemizde rekabet kanununun çıkarılması çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, 1982 Anayasası'nın 167. maddesinin birinci fıkrasıdır. Bu maddeye göre; "Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır, piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler" demekle devleti bu işle yükümlülük altına sokmuştur.

İkinci neden, AB ile olan ilişkilerimiz açısındandır. Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunması, 31 Temmuz 1959'da yapılan ortak üyelik başvurusu ile başlayan Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ülkeleri ile ekonomik bütünleşme süreci 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Antlaşması ile başlamış 22 Temmuz 1970 tarihli Katma Protokol ile pekiştirilmiştir. Son olarak ise 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği'nin son döneminin uygulanmasına ilişkin kuralları belirleyen 1/95 tarihli Ortaklık Konseyi Kararlarının uygulanması aşamasıdır. Bu belgelerin tümünde rekabet mevzuatlarının uyumlu hale getirilmesi, daha doğru bir deyimle, Türkiye'nin Avrupa Birliği normlarına uygun bir rekabet mevzuatı benimseyeceğine dair taahhütler bulunmaktadır (Esen, 39).

Üçüncüsü ise, fiili ekonomik durum nedeniyledir. Türk ekonomisinde özellikle 1980 yılından bu yana uygulanan serbest piyasa sisteminin yarattığı, fiili durum, rekabetin düzenlenmesi ve hatta yeniden tesisini gerekli kılmıştır. Bu gereklilik kendini, aynı zamanda karma ekonominin özelliklerini gösteren piyasa yapıları açısından da hissettirmektedir. Bilindiği üzere 1980'li yıllara kadar Türk ekonomisi, serbest rekabet şartlarının olmadığı, rekabet kültürünün bulunmadığı ve devletin veya devlet tarafından himaye edilen teşebbüslerin piyasaya hakim olduğu bir yapıda bulunmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren ithalat, para, teşvik ve rekabet gibi ekonomik politikalarda uygulanan liberalleşme süreci, Türk ekonomisinin anti

rekabetçi, bozuk yapısını düzeltmede yeterli olmamıştır. Bilhassa ekonomik yoğunlaşma konusunda yapılan iktisadi analizler, Türk ekonomisinde izlenen liberal politikaların piyasalardaki tekelci yapıyı fazla değiştirmediğini ve rekabetçi yapının istenilen ölçüde yerleşmediğini ortaya koymaktadır. Ekonomik yapıda ağırlıklarının koruyan kamu iktisadi teşebbüsleri ve rekabet düzenine alışıık olmayan yerli sanayi halen imtiyazlı durumlarını korumaktadırlar. Bu durum genel olarak ülke kaynaklarının savurgan kullanımına ve zaten var olan enflasyonist baskının daha da artmasına sebep olmaktadır. Bu bozuk fiili durumun düzelebilmesi ve piyasaların rekabet yoluyla ıslah edilebilmesi ihtiyacı, serbest rekabetin yasal bir düzenleme yoluyla etkin şekilde korunmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla öngörülen 4054 sayılı yasa, ekonomik düzendeki kartel anlaşmalarına ve ekonomik yoğunlaşmalara karşı etkin önlemlerle donatılmıştır. Fakat önemle ifade edilmelidir ki, salt Rekabet Hukuku düzenlemeleriyle rekabetin istenilen ölçüde korunması ve serbest rekabet ortamının gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Rekabet yasalarından beklenen faydalar, ancak siyasal iktidarlar tarafından tutarlı bir rekabet politikasının ve buna uyumlu ekonomi politikalarının izlenmesi ile gerçekleşebilmektedir (Esen, 40).

Ülkemiz ekonomisinde, üretim kapasitesinin ve çeşitliliğinin artması, dünya ticaretine entegrasyonun büyük ölçüde sağlanması, teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve ihracat artışı son derece önemli bulunmakla birlikte, henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Ticaret yatırımının liberalleşmesi ve devlet müdahalesinin kalkmasına ilişkin çeşitli politikalar kesinlikle rekabeti destekleyici unsurlardır. Ancak, bunların etkili bir rekabet politikası ile tamamlanması gerekmektedir.

Rekabet anlamında ülkemiz adına önemli bir olumsuzluk kayıt dışı ekonomidir. Ekonomik faaliyetleri kayıt dışı olarak yürütmek, sadece rekabet ortamını ve vergi gelirlerini etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal düzeni korumak için yapılan sağlık, çevre ve güvenlik düzenlemeleri de olumsuz etkilemektedir. Bu sektörde kayıt dışılığın yüksek olması, kayıtlı olarak çalışan şirketlerin haksız rekabete uğramasına neden olmaktadır. Kayıt dışılığı önleyebilmek sadece sıkı kontrol mekanizmaları kurarak değil, aynı zamanda daha basit ve daha düşük vergi sistemi uygulayarak da sağlanabilir.

Diğer taraftan ülkemizde son zamanlarda ekonomide önemli iyileşmelerin kaydedilmesi, uluslar arası değerlendirme kuruluşları tarafından verilen kredi notumuzun iyileşmesi ve güven ortamının oluşması gibi ölçütlere baktığımızda küresel rekabet konusunda gelecek yıllarda daha iyi bir performans sergileyeceğimiz düşünülmektedir.

Bir ülkenin güçlü bir ekonomiye sahip olması ve toplumsal refahı yakalayabilmesi için, o ülkedeki kuruluşların teknolojik olarak üstün özelliklere sahip, kalite ve fiyatta dünya standartlarında, katma değeri yüksek ürünler üretmesi gerekmektedir. Küresel rekabet artık doğal kaynaklara veya ucuz işçiliğe değil, teknoloji geliştirmeye ve inovasyona dayalı hale gelmiştir.

Dünyada AR-GE' ye ve inovasyona yatırım için cazibe merkezi olmak amacıyla ülkeler arasındaki rekabet giderek artmaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz adına Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nda alınan 2010'a kadar AR-GE harcamalarının GSYİH'daki payının %2'ye çıkarılması kararı önemli bir hedeftir.

Türkiye'nin teknolojiyi üreten bir ülke konumuna gelmesi için özel sektör, devlet ve üniversitelerin bu konuda işbirliği içinde olması kilit bir rol oynayacaktır. Teknolojik rekabet düzeyinin artırılabilmesi için AR-GE konusunda yatırım yapıp başarılı olanlara belirli bir süre için ayrıcalık sağlanmalıdır. Fikri mülkiyet hakları patent kanunları ile korunmalıdır. İnternet teknolojisine yatırım yapılmalı ve doğru kullanımı sağlanmalıdır (Kırankabeş, 2006: 243).

5. KRİZ VE REKABET

Küreselleşen dünyada uluslar arası rekabetin giderek önem kazandığı görülmektedir. Ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi neticesinde uluslar arası rekabet artmıştır. Günümüzde rekabet gücü, uluslar arası alanda başarının ve yüksek performansın en önemli göstergesi olmuştur. Rekabet gücü yüksek ülkelerin refah düzeylerinin de daha hızlı artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Halen dünyada ülkelerin rekabet edebilirlik yönünden konumlarını ölçen iki bağımsız kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) ve Dünya Ekonomik Forumu'dur (WEF) (Yalın Enstitü Derneği, 2006).

Rekabet gücünü etkileyen çok sayıda mikro ve makro faktörden söz etmek mümkündür (Kırankabeş, 2006: 236). Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü, rekabet gücünü bir ülkenin sürdürülebilir bir şekilde katma değer üretmesini sağlayan bir ortam oluşturulması kapasitesi olarak ifade etmektedir (IMD, 2011). IMD' ye göre, firmaların rekabet gücünü birebir ölçmek olanağı olmadığından rekabet gücünü etkileyen faktörler belirlenmekte ve ölçülmektedir (Kırankabeş, 2006: 238). Ölçümde kullandıkları faktörler de iktisadi performans, hükümetin etkinliği, işletmelerin etkinliği ve altyapıdır (IMD, 2011). IMD' ye göre ülkelerin rekabet güçleri sadece GSYİH ve verimlilik düzeyleri değerlendirilerek ölçülemez, çünkü işletmeler aynı zamanda ülkelerin içinde buldukları politik, sosyal ve kültürel durumlarla da başa çıkmak zorundadırlar. Bundan dolayı ülkeler şirketlerin rekabet edebilirliklerini sağlayacak en etkin yapısal, kurumsal düzenlemeleri ve politik çevreyi sağlamak zorundadırlar (Kırankabeş, 2006: 238).

Dünya Ekonomik Forumu her yıl Global Rekabet Raporu adı altında bir rapor yayınlamaktadır. Bu raporda "Global Rekabet İndeksi" adı verilen bir indeks yardımıyla ülkelerin küresel rekabet gücü açısından yeri tahmin edilmektedir. Söz konusu araştırmada "Rekabet Gücü", bir ülkenin ekonomik refah ve yaşam standardını yükseltebilmesi için gerekli ekonomik güç olarak tanımlanmaktadır (Kırankabeş, 2006: 238). Dünya Ekonomik Forumu'nun 2000 yılından itibaren "Rekabet Endeksi" adı altında hesaplanan endeksi, her ülkenin gelecek beş ila on yıl arasında büyüyebilme kapasitesini tahmin eder. Bu tahminler her ülkenin iktisadi koşullarının ve kurumlarının yapısını içeren 155 ölçüte dayalıdır ve bu ölçütler rekabeti belirleyen sekiz faktörde bir araya toplanır. Bu sekiz faktör şunlardır:

1. Bir ekonominin uluslararası ticaret ve finansal ilişkilere açıklığı
2. Hükümet bütçesi ve regülasyonların rolü (örn. kamu harcamaları/ GSYİH)
3. Finansal piyasaların gelişimi
4. Altyapının kalitesi
5. Teknolojinin kalitesi
6. İş yönetiminin kalitesi

7. Emek piyasasının esnekliği
8. Adli ve siyasal kurumların kalitesidir (Martin, 2007).

5.1. KRİZ VE REKABET POLİTİKASI

Serbest rekabet, herhangi bir faaliyete serbestçe girmeyi ve o alanda çalışabilmeyi, her türlü mal veya hizmetin herhangi bir sınırlama olmadan isteyen herkes tarafından serbestçe üretilmesi ve pazarlanabilmesini ifade etmektedir. Serbest rekabetin sağlanması temelde mülkiyet hakları ve sözleşme özgürlüğü yer almaktadır. Ancak mevcut piyasada herhangi bir kimsenin veya firmanın tek başına hakim konumda olması rekabet ortamını olumsuz şekilde etkilemekte yani rekabeti sınırlandırmaktadır. Rekabetin sınırlanması irade özgürlüğü ve sözleşme özgürlüğünü tehlikeye sokmaktadır. Bu nedenle piyasalarda rekabet ortamının oluşturulması ve ayakta tutulması gerekmektedir. Ekonomik krizlerinde gösterdiği üzere rekabetin kendiliğinden sağlanması mümkün olmadığından, devletin, rekabetin korunmasına yönelik düzenlemeleri yapması gerekmektedir (Nart, 2009: 115).

Türkiye’de de 1980’li yıllardan itibaren her yönüyle piyasa ekonomisi düzenine geçmek hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak üzere 1994 yılı sonunda kaynağını 1982 Anayasası’nın 167. maddesinden alan 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un (Kanun) yürürlüğe girmesi ve 1997 yılında bu kanunu uygulamakla sorumlu Rekabet Kurumu faaliyetlerine başlamıştır. Amacı piyasalardaki rekabetin sağlanması ve korunması olan Kurumun görevini yerine getirme konusundaki bağımsızlığı Kanun ile teminat altına alınmıştır (Gürsel ve Tuncel, 2010: 326).

Rekabetin korunması her ne kadar yasalar veya bağımsız otoriteler denetimiyle güvence altına alınmış olsa da bazı durumlarda güçleşebilmektedir. Ekonomik krizler bu gibi durumlardan biridir. Özellikle genel ve uzun süreli krizlerin yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan olumsuz ekonomik koşullardan yalnızca etkin olmayan firmalar değil etkin firmalarda zarar görmektedir (Gürsel ve Tuncel, 2010: 315). Aynı zamanda Türkkın (2008), ekonomik krizi, rekabet analizi açısından önlenemeyen arz ve talep şokları nedeniyle fiyat sisteminin kısıtlılıkları

yansıtamaz hale geldiği belirsizliklerin ve bunların yarattığı risklerin ölçsüz biçimde arttığı, teşebbüslere yönelik tehditlerin fırsatları aştığı ve sonuç itibariyle iktisadi ajanların motivasyonlarında köklü değişikliklerin meydana geldiği bir durum olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla krizler rekabet sürecini etkilemektedir.

Bu etkenler iktisadi ajanların, rekabetçi piyasaların düzenleyici ve yönlendirici gücüne olan güvenini azaltarak rekabetten kaçınmalarına ve piyasa dışı çözümler aramalarına sebep olabilmektedir. Öte yandan hükümetlerin krize karşı aldığı tedbirler piyasaların rekabetçi yapısına zarar verebilmektedir. Oysa geçmiş tecrübeler göstermiştir ki krizlerin atlatılmasını kolaylaştıracağı şeklindeki bir gerekçeyle rekabet politikasını kısmen ve geçici süreliğine bile olsa askıya alınması uzun vadede ortaya çıkması muhtemel etkinsizliklere zemin hazırlamaktadır (Gürsel ve Tuncel, 2010: 316).

5.2. KRİZ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DEKİ REKABET POLİTİKASI

Türk ekonomisinde özellikle 1980 yılından bu yana uygulanan serbest piyasa sisteminin yarattığı fiili durum, rekabetin düzenlenmesi ve hatta yeniden tesisini gerekli kılmıştır. Bilindiği üzere, 1980'li yıllara kadar Türk ekonomisi, serbest rekabet şartlarının olmadığı rekabet kültürünün bulunmadığı ve devletin veya devlet tarafından himaye edilen teşebbüslerin piyasaya hakim olduğu bir yapıda bulunmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren ithalat, para, teşvik ve rekabet gibi ekonomik politikalarda uygulanan liberalleşme süreci, Türk ekonomisinin rekabetçi olmayan bozuk yapısını düzeltmede yeterli olmamıştır. Bilhassa ekonomik yoğunlaşma konusunda yapılan iktisadi analizler, Türk ekonomisinde izlenen liberal politikaların piyasalardaki tekelleri yapıyı fazla değiştirmedeğini ve rekabetçi yapının istenilen ölçüde yerleşmediğini ortaya koymaktadır. Bu bozuk fiili durumun düzeltilmesi ve piyasaların rekabet yoluyla ıslah edilmesi ihtiyacı, serbest rekabetin yasal bir düzenleme yoluyla etkin şekilde korunmasını zorunlu kılmıştır (Aktaş, 2003: 63).

1990'lı yıllardan itibaren özellikle gelişmekte olan piyasa ekonomileri yoğun olarak krizlerle karşılaşmıştır. Bir ülkenin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü, fiyat rekabeti ve yapısal unsurlar belirlemektedir. Fiyat rekabeti, reel kurlar, nispi pozisyon gelişmeleri, birim ücretler ve ihracat kar marjıyla ölçülmeye çalışılırken, yapısal unsurlar, verimlilik, makroekonomik performans ile satış sonrası hizmetler ve uygun standartlar gibi niteliksel unsurlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla krizler sonrasında yaşanan döviz kuru ayarlamaları özellikle rekabet gücü konusunu temel tartışma alanlarından birisi yapmıştır (Yükseler, 2005: 3).

8. beş yıllık Kalkına Planı'nda rekabet hukuku ve politikaları hakkında bir dizi politika hedefleri amaçlanmıştır. Bunlar sırasıyla;

- Etkin bir uygulamayla birlikte toplumda rekabet kültürünün geliştirilmesi için bilgilendirme çalışmalarının yapılması,
- Piyasaların işleyişini etkileyen diğer unsurlarda yapılan idari ve yasal düzenlemelerde rekabet politikalarının göz önüne alınması,
- 4054 sayılı Kanun'a aykırı hükümler taşıyan mevzuatın tespit edilerek gerekli değişikliklerin yapılması ve rekabet mevzuatının AB mevzuatıyla uyumlu hale getirilmesi çalışmalarının sürdürülmesi,
- Rekabet Kurulu kararlarının yargısal denetimini yapmak üzere, Danıştay'da müstakil bir daire kurulması için çalışmalar yapılması,
- Rekabet Kurulu'nun karar alma sürecinde küreselleşmenin etkilerinin dikkate alınması,
- Özelleştirmelerde rekabetin sağlanmasına ve devir aşamasında ilgili piyasada rekabet kurallarının tesis edilmesine özen gösterilmesi, kamu şirketleri ile özel şirketler arasında eşit yarış sağlayacak düzenlemeler yapılması ve doğal tekel olan alanlarda düzenleyici kurum ve kuralların oluşturulması,
- Kamu ihalelerinde rekabeti bozucu davranışların etkin bir biçimde takip edilmesi,

- Devlet yardımları politikalarının oluşturulmasında rekabet politikalarının dikkate alınmasıdır (DPT, 2007: 14).

İktisadi ajanlar arasında rekabet sağlıklı işleyen piyasa ekonomilerinin temel niteliklerinden biridir. Rekabetçi olmayan piyasalar toplumsal refahın en üst düzeye ulaşmasına engel olurlar. Dolayısıyla hemen her ülkede rekabet yasaları ile korunma altına alınmıştır. Rekabetin kriz ortamındaki kısa vadeli sonuçlarına karşı azalan toplumsal ve politik tahammül uzun vadeli yararlarının elde edilmesine engel olan iktisat politikası tedbirlerinin önünü açabilmektedir. Bu bakımdan rekabet politikasının önemi ve rekabet otoritelerine düşen görevler kriz dönemlerinde daha da artmaktadır (Gürsel ve Tuncel, 2010: 332). Türkiye de birçok kriz atlattığı ve her kriz döneminde yaşanan sorunlar, rekabet ortamına duyulan güvenin azalmasında etkili olmuştur. Hâlihazırda yaşanan küresel kriz de dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de iktisadi ajanların rekabetçi piyasa ekonomisine duyduğu güvenin sarsılması ve rekabet kurallarının bilerek veya bilmeyerek ihlal edilmesi hususlarında endişelere yol açmıştır (Gürsel ve Tuncel, 2010: 326).

5.3. REKABET ENDEKSİ’NE GÖRE TÜRKİYE’NİN DURUMU

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 istikrar önlemlerinden bu yana aşamalı olarak uygulamaya konulan mal ticaretini liberalleştirici, 1989’daki finansal düzenlemelerden bu yana da sermaye hareketlerini liberalleştirici politikaların etkisiyle, rekabetçi bir yapıya kavuşmuştur. Aynı zamanda ülkemizin 1987 yılında yapmış olduğu AB tam üyelik başvurusundan sonra iyice alevlenen AB’ne katılma isteği ve buna bağlı olarak gümrük tarifelerindeki indirimler, küresel rekabeti ülkemiz gündemine taşımıştır (Kırankabeş, 2006: 236).

Sınırların kalktığı küresel dünya düzeninde ülkeler arası rekabet her zamankinden daha şiddetli hale gelmiş, krizle birlikte daralan talep ülke ekonomilerini ciddi biçimde etkilemiştir. Ticaret koşullarının ve imkanlarının kriz öncesi döneme göre daha da zorlaştığı günümüzde “rekabet gücü” ülkeler açısından kritik bir kavram haline gelmiştir. Yükselen ülke ekonomilerinin dünya ekonomik

refah pastasından aldıkları payı artırma talepleri, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin düşük iş gücü maliyetleri ve son derece esnek üretim yapıları sayesinde sahip oldukları yüksek rekabet gücü gibi unsurlar, kriz döneminde kamu borcu ve bütçe açıkları alanlarında baskı altında olan ülkelerin toparlanmasını daha da güçleştirmiş ve rekabet gücünde gerilemeye yol açmıştır (Değerli ve Örs, 2011: 18).

WEF'in Gelişim rekabet indeksini incelediğimizde (Tablo 2.5) ülkemiz AB ülkeleri ve aday ülkeler içinde Romanya'dan sonra en zayıf ülkedir (Kırankabeş, 2006, 240).

Tablo 2.5. Gelişim Rekabet İndeksi Bileşenleri (Teknoloji İndeksi, Kamu Kurumları İndeksi, Makroekonomik Çevre İndeksi)

Sıra	Ülke	Gelişim Rekabet İndeksi	Teknoloji İndeksi	Kamu Kurumları İndeksi	Makro Ekonomik Çevre İndeksi
1	İngiltere	13	17	12	18
2	Almanya	15	16	8	28
3	İspanya	29	27	36	24
4	Fransa	30	24	20	27
5	İtalya	47	44	46	47
6	Finlandiya	1	2	5	4
7	İsveç	3	4	17	12
8	Danimarka	4	5	2	3
9	Hollanda	11	11	16	10
10	Avusturya	21	21	11	22
11	Portekiz	22	20	15	37
12	Belçika	31	28	28	29
13	Lüksemburg	25	29	7	9
14	İrlanda	26	31	13	7
15	Yunanistan	46	37	43	51
16	Estonya	20	18	25	30
17	Malta	35	23	32	54
18	Slovenya	32	32	35	35
19	Litvanya	43	42	44	39
20	Kıbrıs Rum Kes.	34	36	27	45
1	Macaristan	39	30	34	63
22	Çek Cumhuriyeti	38	22	48	46
23	Slovakya	21	34	45	49
24	Letonya	44	38	50	38
25	Polonya	51	39	15	53
*	Bulgaristan	58	61	62	62
*	Romanya	67	49	78	73
*	Hırvatistan	62	51	73	68
*	Türkiye	66	53	61	87

Kaynak: Kırankabeş (2006: 240)

Grafik 2.8. Gelişim Rekabet İndeksi

Kaynak: Kırankabeş (2006: 241)

Genel olarak AB aday ülkeleri ve AB üyesi Letonya, Litvanya, Yunanistan ve sanılanın aksine İtalya Gelişim Rekabet İndeksi açısından en zayıf ülkeler olarak göze çarpmaktadır (Grafik 2.8.). Gelişim Rekabet İndeksi açısından AB üyesi ülkeler içinde ve genel olarak küresel boyutta en iyi ülkeler sırası ile Finlandiya, İsveç ve Danimarka'dır. Ülkemiz ekonomisinde, üretim kapasitesinin ve çeşitliliğinin artması, dünya ticaretine entegrasyonun büyük ölçüde sağlanması, teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ihracat artışı son derece önemli bulunmakla birlikte, henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Ticaret yatırımının liberalleşmesi ve devlet müdahalesinin kalkmasına ilişkin çeşitli politikalar kesinlikle rekabeti destekleyici unsurlardır. Ancak bunların etkili bir rekabet politikası ile desteklenmesi gerekmektedir (Kırankabeş, 2006: 241).

Grafik 2.9. Teknoloji Rekabet İndeksi

Kaynak: Kırankabeş (2006: 242)

WEF'in Teknoloji Rekabet İndeksi Değerleri doğrultusunda oluşturulan grafik 2.9'a bakıldığında, AB ülkeleri ve aday ülkeler arasında sondan ikinci sırada yer aldığımız görülmektedir. Teknoloji Rekabet İndeksinde son sırada Bulgaristan yer almaktadır. Teknoloji Rekabet İndeksi açısından yine AB aday ülkeleri, Litvanya ve İtalya göreceli olarak zayıf ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Bir ülkenin güçlü bir ekonomiye sahip olması ve toplumsal refahı yakalayabilmesi için, o ülkedeki kuruluşların teknolojik olarak üstün özelliklere sahip, kalite ve fiyatta dünya standartlarında, katma değeri yüksek ürünler üretmesi gerekmektedir. Küresel rekabet artık doğal kaynaklara veya ucuz işçiliğe değil, teknoloji geliştirmeye ve inovasyona dayalı hale gelmiştir. Dünyada AR-GE' ye ve inovasyona yatırım için cazibe merkezi olmak amacıyla ülkeler arasındaki rekabet giderek artmaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz adına Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nda alınan 2010'a kadar AR-GE harcamalarını GSYİH' da ki payının %2'ye çıkarılması kararı önemli bir hedeftir. Bu hedef doğrultusunda, AR-GE çalışmalarını desteklemek amaçlı yasal düzenlemeler getirilmesi, devlet yardımlarının, kamu ihale ve vergi sistemlerinin araştırma ve inovasyona yönelik olarak yeniden yapılandırılması, fikri hakların etkin korunması ve araştırmacılar için elverişli bir ortam sunulması gibi politikalar gündeme getirilmelidir (Kırankabeş, 2006: 242).

Tablo 2.6'da da görüldüğü üzere Dünya Ekonomik Forumu'nun 1996-2011 yılları arasında hesaplanan rekabet endeksi değerleri incelendiğinde ekonomide

yaşanan krizlerin etkileri görülmekte, yurt içi ekonominin genel rekabet gücünü belirgin olarak olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Eşiyok, 2001:7). Güneydoğu Asya krizinin Türkiye'ye etkisi çok gecikmeli olmuş kriz haziran ayında ortaya çıkmıştır, Türkiye ancak Ekim ayından sonra krizden etkilenmeye başlamıştır (Karluk vd. 1999: 8). Türkiye mali krizden başlangıçta yoğun bir biçimde etkilenmemiştir. Bunun başlıca nedeni, bu ülkelerin etkin oldukları pazarların, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde çok önemli rol oynamamasıdır. Ancak ülkemiz bazı önemli pazarlarda bu ülkelerle rekabete girdiği sektörlerde, rekabet gücünde kayba uğramıştır, Dünya ekonomisindeki yavaşlama da güçlükleri artırıcı bir etki yapmıştır (Kavi, 2011: 1). Özellikle tekstil ve konfeksiyon, elektrik-elektronik ve otomotiv sektörlerinde rekabet artmıştır (Karluk vd. 1999: 8). WEF indeks sıralamasına baktığımızda Türkiye 1997 yılında 36. sırada yer alırken, 1998 yılında 40. sırada, 1999 yılında ise 44. sırada yer almıştır.

2001 krizi sonrası reel ekonomi arz ve talep yönlü olumsuzlukların etkisiyle önemli oranda daralmıştır (Celasun, 2002: 17). Ekonomideki daralma sonucunda 2001 yılında 54. sırada yer alan Türkiye, 2001 ekonomik krizi sonrası düşüş yaşamış ve 2002 yılında 69. sırada yer almıştır. 2006-2007 yıllarında 58. sıraya yükselen Türkiye, 2007-2008 yıllarında 50. sıraya yükselmiştir. 2008 küresel finans krizinden sonra ise 2008-2009 yıllarında 63. sıraya düştüğü görülmektedir (WEF, 2011). Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin birinci kaynağı küresel kriz değil, yanlış yönetim sonucunda reel sektörün rekabet gücünün zayıflamasıdır ve yüksek borçlanma oranıdır (Oran, 2008: 3).

WEF'in 2010-2011 Küresel Rekabet Raporu'na göre, Türkiye 2009 yılına göre, 2010-2011 yılı raporunda, 61. sırada sabit kalmıştır. Türkiye, yoğun yerel rekabetle (15.) ve oldukça deneyimli olduğu iş teamülleriyle (52.) şekillenen geniş piyasasından oldukça fazla yarar sağlamaktadır. Ülke aynı zamanda, limanlar ve elektrik dağıtımı yükseltilmeye ihtiyaç duysa da, özellikle yol ve hava ulaşım altyapısında olmak üzere oldukça gelişmiş altyapısından (56.) faydalar sağlamaktadır. Rekabetinin geliştirilmesine yardımcı olması için Türkiye, daha iyi ilk öğretim ve daha iyi sağlık hizmetleri (72.) yoluyla insan kaynakları temelini geliştirmeye, işgücü piyasasındaki etkinsizliklere vurgu yapmaya (127.) ve kamu

kuruluşlarında etkinliğin ve Őeffaflıđın sađlamlaŐtırılmasına (90.) odaklanmalıdır (Schwab, 2010: 27).

Tablo 2.6. Dünya Ekonomik Forumu Rekabet Endeksi (1996-2011)

Ülkeler	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11
İsviçre	6	6	8	6	9	15	6	7	v.y.	v.y.	4	2	2	1	1
İsveç	21	22	23	19	12	9	5	4	v.y.	v.y.	9	4	4	4	2
Singapur	1	1	1	1	2	4	4	6	v.y.	v.y.	8	7	5	3	3
Amerika	4	3	3	2	1	2	1	2	v.y.	v.y.	1	1	1	2	4
Almanya	22	25	24	25	14	17	14	13	v.y.	v.y.	7	5	7	7	5
Japonya	13	14	12	14	20	21	13	11	v.y.	v.y.	5	8	9	8	6
Finlandiya	16	19	15	11	5	1	2	1	v.y.	v.y.	6	6	6	6	7
Hollanda	17	12	7	9	3	8	15	12	v.y.	v.y.	11	10	8	10	8
Danimarka	11	20	16	17	13	14	10	3	v.y.	v.y.	3	3	3	5	9
Kanada	8	4	5	5	6	3	8	v.y.	v.y.	v.y.	12	13	10	9	10
Türkiye	42	36	40	44	39	54	69	v.y.	v.y.	v.y.	58	50	63	61	61

Kaynak: Martin (2007), <http://maaw.info/WorldCompetitivenessReports.htm> (Erişim: 20.06.2011), Porter ve Schwab (2008), Schwab (2009, 2010).
v.y., veri yok.

SONUÇ

Çalışma sonucunda ekonomik krizlerin dış ticareti ve rekabet gücünü ne yönde etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Ekonomik verilerinde yardımıyla incelendiğinde ekonomik krizlerin genel olarak ülkenin dış ticaretini ve rekabet gücünü olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Türkiye ekonomisini incelediğimizde ekonomik krizlerin kronik bir yapıya büründüğünü görebilmekteyiz. Finansal serbestleşme politikalarının uygulanmasıyla birlikte dış ticarete sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Kriz dönemlerini incelediğimizde kimi zaman ihracattaki artış sabit kalırken ithalatta yaşanan patlamalar dış açığın büyümesine sebep olmuştur, kimi zaman ise hem ihracatta hem de ithalatta yaşanan daralmalar Milli Gelirin küçülmesine sebep olmuş ve ekonomik daralmalar yaşanmıştır. Kriz dönemleri verilerini dikkate aldığımızda ekonomik krizlerinin dış ticaret üzerindeki genel etkisi dış açığın büyümesine sebep olmasıdır. Dış ticarete yaşanan sorunlar her zaman ülkemizde yaşanan krizlerden kaynaklanmayabilir.

Asya ve Rusya krizinden sonra Türkiye'nin dış ticaret durumuna baktığımızda kriz başlangıçta Türkiye'yi doğrudan etkilememiştir. Fakat sonraki dönemde ihracatımızda önemli yer tutan Rusya'nın ekonomik krizden etkilenmesi sonucunda ihracatımızda önemli daralmalar yaşanmıştır.

2000 yılındaki ekonomik kriz döneminde TL'nin aşırı değerlenmesi sonucu ihracat ufak derecede artarken ithalatta patlama yaşanmıştır.

Son yaşanan küresel kriz sonrasında ihracatımızın büyük bölümünü oluşturan Avrupa ülkelerinin taleplerindeki daralma sonucunda ihracatımız önemli ölçüde düşüş yaşamıştır. Daralma sonucunda ekonomik büyüme azalmış ve işsizlik oranı artmıştır. Türkiye'de en fazla etkilenen alan dış ticaret kanalı olmuştur. Dünya'da genelinde büyümedeki yavaşlama Türkiye'nin dış ticaretini negatif yönde etkilemiştir. Krizin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerine baktığımızda dış talep daralması, avro/dolar paritesinde daralma ile emtia ve enerji fiyatlarındaki düşüşler görülmektedir.

AKÜ indeksi kullanılarak Türk ihraç mallarının rekabet gücünü inceleyen çalışmalar incelediğinde, Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatında karşılaştırmalı rekabet üstünlüğü olan malların %80'inin sanayi ürünleri olduğu görülmektedir. Sanayi ürünleri arasında ise tekstil ve özellikle hazır giyim ürünleri ağırlık göstermektedir.

Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin temel olarak düşük ve orta düşük sektörlerde bulunması, rekabet gücünün fiyat rekabetine dayandığını göstermektedir. Türkiye teknoloji yoğun sermaye mallarını ithal etmektedir.

Dış açığın büyümesi, ekonomik büyümenin azalması, Milli Gelirin küçülmesi ve ekonomideki daralmalar sonucunda ülke dış rekabette güçsüz duruma gelmektedir. Dünya Ekonomik Forumunun rekabet endeksi değerlerini incelediğimizde kriz dönemlerinde ekonomideki daralmaya ve olumsuzluklara bağlı olarak rekabet gücümüzdeki sert düşüşler görülmektedir. Ekonomik krizler sonrası arz ve talep yönlü olumsuzlukların etkisiyle reel ekonomi önemli ölçüde daralmakta buna bağlı olarak da rekabet düzeyimiz önemli ölçüde etkilenmektedir. Yaşanan krizler etki dönemlerinde Türkiye'nin dış dünyayla etkileşiminde her zaman olumsuz sonuçlar doğurmuş ve rekabet düzeyimizde gerilemeye yol açmıştır.

Yıllardır zor şartlarda rekabet mücadelesi veren Türk ekonomisi, krizlere karşı adeta aşılmıştır. Şu ana kadar geçen sürede Türkiye nispeten başarılı bir sınav vermiştir. Bu süreden sonra krizi nasıl fırsata çevirebileceğimize odaklanmak en önemli etkidir. Ekonomi yönetimine dikkat etmek ve dış politikalarda ekonominin etki derecesinin göz önünde tutulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz Ö. ve Özkan B. (Nisan 2009). 1929 Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Mevzuat Dergisi*, Yıl 12, Sayı 136, <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/01.htm> , (erişim tarihi: 03.10.2011)
- Aktan C. C. ve İstiklal Y. V. (Aralık 2004). *Yeni Ekonomi ve Rekabet, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Rekabet Dizisi: 1*, Yayın No.253, http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ana&ana_id=62, erişim tarihi (09.03.2011)
- Aktan C. C. ve Şen H. (2002). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, *Yeni Türkiye Dergisi*
- Aktaş C. (2003). Gelişmekte Olan Ülkelerde Rekabet Politikası: Bir Çerçeve Çalışması, Rekabet Kurumu, Ankara
- Alantar D. (2009) Küresel Finansal Kriz ve Türkiye'nin Makroekonomik Göstergelerine Etkisi, *Bütçe Dünyası*, Cilt 3, Sayı 31
- Ardıç H. (2004) 1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Aralık
- Aydemir C. ve Güneş H. H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.15
- Aydın Ü. ve Kara O. (Şubat 2008). Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkisi: Geleceğin Öngörüsüne Yönelik Bir Değerlendirme, 2. Ulusal İktisat Kongresi
- Bayraktutan Y. (2003). Bilgi Ve Uluslar Arası Ticaret Teorileri, C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2
- Bedir A. (2009). Uluslar Arası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü İle Endüstri-içi Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara
- Boratav K. (2009). 2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri, *Mülkiye Dergisi*, http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rokdownloads&view=fi

[le&Itemid=63&id=832:20002001-krizinde-sermaye-hareketleri-prof-dr,](http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf)

erişim tarihi (22.01.2011)

Celasun M. 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme, <http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf> , (erişim tarihi: 14.06.2011)

Chang H. (2009). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, (çev: Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları

Çiftçi H. (2004). *İktisadi Gelişmede Uluslar arası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği*, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Çivi E. ve Erol D. E. (2008). Ulusal Rekabet Gücünü Artırma Yolları: Literatür Araştırması, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt.15, Sayı.1

Çivi E. Erol İ. İnanlı T. EROL D. E. (2008). Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:1

Danacı M. C. ve Uluyol O. (2010). En Son Yaşanan Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisine Etkisinin İşletmeler Bazında Değerlendirilmesi Ve Bir Örnek Olay, Turgut Özal Uluslar arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi -1, Küresel Krizler Ve Ekonomik Yönetişim, İnönü Üniversitesi Malatya, <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/52.pdf> , (erişim tarihi: 13.06.2011)

Delice G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*

Deviren V. N. (2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri, *Mevzuat Dergisi*, Sayı 81

Deviren V. N. (2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri, *Mevzuat Dergisi*, Sayı 81, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm> (erişim tarihi: 01.03.2011)

Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2000). Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel Komisyonu Raporu, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/hukuk/oik522.pdf>, (erişim tarihi:06.03.2011)

Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www.dpt.gov.tr/Kalkinma.portal> , (erişim tarihi: 01.08.2011)

- DTM. Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm>? (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Ege Y. (2000) Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme, *Hazine Dergisi*, Sayı.13
- Eğilmez M. (2009). *Küresel Finans Krizi*, Sayfa 48
- EKODİALOG, 1929 Ekonomik Krizi: Büyük Çöküş, http://www.ekodialog.com/Makaleler/1929_buhrani/cokus.html , (erişim tarihi: 03.10.2011)
- Ergenç Y. E. (2009). Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri, Endmuh.com
- Ergün S. ve Gökdemir L. (2010). Küresel Krizin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi, Turgut Özal Uluslar arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I, <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/131.pdf>, (erişim tarihi: 16.06.2011)
- Esen Ş. *Çimento İşveren Dergisi*, <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale212.pdf> (erişim tarihi: 11.08.2011)
- Eşiyok B. A. (2001). Dünya Rekabet Gücü İçerisinde Türkiye'nin Yeri, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar, Ankara
- Güloğlu B. ve Altunoğlu A. E. (2002). Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*
- Güngör K. İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış Ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler, http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf (erişim tarihi: 22.02.2011)
- Güriz A. (1993). *Kapitalizm Ve Hukuk, Anayasa Yargısı Dergisi*, s:191-222, No:10
- Gürsel S. Polat S. (2006). Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl.1, Sayı.1
- Gürsel V. ve Tuncel C. O. (2010). *Kriz ve Rekabet Politikası: Küresel Kriz Döneminde Türkiye'deki Rekabet Politikası Üzerine Bir Değerlendirme*,

“Halil Seyidoğlu’na Armağan Finansal Kriz Yazıları” İçinde, Editör: İrfan Kalaycı, Nobel Yayın Dağıtım

IMD, IMD World Competitiveness Yearbook, 2011, <http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm> , (erişim tarihi: 21.06.2011)

Karacan A. İ. (1996). *Bankacılık ve Kriz, Finans Dünyası Yayınları*, İstanbul

Karagöz K. ve şen A. (2010). Döviz Kuru Rejimi- Ticari Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 21

Karluk R. Tonus Ö. ve atalbaş N. Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye, <http://www.econturk.org/tonus.pdf> erişim tarihi (22.06.2011)

Kavi H. Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Kriz ve Etkileri <http://www.toprakisveren.org.tr/1999-41-husameetinkavi.pdf> (erişim tarihi: 22.06.2011)

Kazgan G. 1990 Sonrası Yıllarda Türkiye’de Krizler ve İşsizlik; alışanlar ve Sosyal Güvenlikleri İçin özümleri Açısından Bir İrdeleme, <http://kazgan.bilgi.edu.tr/main.asp?p=makaleler> , (erişim tarihi: 12.06.2011)

Kazgan G. (2000). *İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul

Kazgan G. Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc>, erişim tarihi (27.01.2011)

Kırankabeş M. C. (2006). Küresel Rekabet Gücü Boyutunda AB Ülkeleri İle Türkiye’nin Karşılaştırmalı Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, Aralık

Kibritçioğlu A. (1996). Merkantilistler Ve Fizyokratların Dış Ticaret İle İlgili Görüşleri: Özet Bir Bakış

Kibritçioğlu A. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001, *Yeni Türkiye Dergisi*

- Kibritçioğlu A. (1996). Uluslar arası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım, MPM, *Verimlilik Dergisi*, Sayı.3, 1996
- Kumral N. (2006). Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar, TEPAV
- Kutlay M. (2009). Küresel Finansal Krizin Türk Ekonomisine Etkileri: Türkiye'nin Kalkınması Önünde Engel mi? Fırsat mı? Stratejik Boyut, <http://www.usak.org.tr//dosyalar/rapor/c0SNXMFfzpC8UAHpGz6kNTm69bFXzi.pdf> , (erişim tarihi: 16.06.2011)
- Küçükkiremitçi O. Genç Ö. Şimşek M. Karaca M. E. ve Eşiyok B. A. (2008). Küresel Mali Kriz ve Reel Sektöre Muhtemel Etkileri, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2008-GA/Kuresel_Mali_Kriz_ve_Reel_Sektore_Muhtemel_Etkileri.pdf , (erişim tarihi: 16.06.2011)
- Mankiw N. G. (2009). *Macroeconomics*
- Martin J. R. (2007). World Competitiveness Reports, <http://maaw.info/WorldCompetitivenessReports.htm> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP). (2008). Dış Ticaret Kavramları, MEB, Ankara
- Nart S. (2009). Rekabetin Korunması Kapsamında Fikri ve Sınai Hakların Sınırları, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı:1
- Oktar S. ve Dalyancı L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı 2
- Oran U. (2008). Rekabet İçin Kümelenme Modeli, İstanbul Kümelenme 2008 Konferansı, <http://www.clusteringconference.com/html/TR/sunumlar/Session%20IV/P3-Umut%20Oran.pdf> (erişim tarihi: 22.06.2011)

- Öztürk S. ve Gövdere B. (2010). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1
- Porter M. E. & Schwab K. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum, <http://www.weforum.org/> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Porter M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press
- Sabır H. (2002). *Dünya Siyasetinde Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları*, Derin Yayınları, İstanbul
- Sarı Y. ve Seçilmiş C. 2008 Yılı Finansal Ekonomik Krizin Türkiye Turizm Sektörüne Yansımaları Üzerine Bir Araştırma
- Savaş V. (2007). *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi
- Savaş V. (2005). *Politik İktisat*, Beta Basım
- Schwab K. The Global Competitiveness Report 2009-2010, World Economic Forum, <http://www.weforum.org/> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Schwab K. The Global Competitiveness Report 2010-2011, World Economic Forum, <http://www.weforum.org/> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Seyidoğlu H. (1996). *Uluslar Arası İktisat-Teori, Politika Ve Uygulama*, İstanbul, Gizem Yayınları No:11
- Sezgin Ş. (2009). Türkiye'de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22
- TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr/> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Tekeoğlu M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi
- TUİK. Dış Ticaret İstatistikleri Ağustos/2011, Sayı: 201, 30 Eylül 2011, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=LVXFTKKJH3W9vDCYVwyr6y6nBb0nlb9DdFT3NWFpgCV1nZgCPwtT!1321119331> , (erişim tarihi: 03.10.2011)

- TUIK. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Türkkan E. (2009). Ekonomik Kriz ve Rekabet, Rekabet Günlüğü, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=548> , (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Ural M. (2003). *Finansal Krizler ve Türkiye, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1
- Utkulu U. (2005). Türkiye'nin Dış Ticareti Ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları*, İzmir
- Üzümcü A. ve Dikkaya M. (2010). *Küresel Finans Krizinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri: 2001 Krizi İle Bir Karşılaştırma*, "Halil Seyidoğlu'na Armağan Finansal Kriz Yazıları" İçinde, Editör: İrfan Kalaycı, Nobel Yayın Dağıtım
- WEF. World Economic Forum, <http://www.weforum.org/> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- WORLD BANK. World Data Bank, 2011, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?Step=3&id=4> (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Yalın Enstitü Derneği. (2005). Global Rekabet Gücü ve Türkiye, Yalın Enstitü Derneği, http://www.lean.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=168&Itemid=14 , (erişim tarihi: 21.06.2011)
- Yalman N. İ. Gülmez M. ve Yalman Y. Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Kriz Dönemlerinde Teşviklerin Önemi, <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/65.pdf>, erişim tarihi: (27.01.2011)
- Yiğit P. A. (2005). Düşen Enflasyon Ortamında Bankacılık ve Türk Bankacılık Sektörü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü
- Yükseler Z. (2005). Türkiye'nin Rekabet Gücündeki Gelişim (1997-2004 Dönemi), Türkiye Ekonomi Kurumu, Şubat